YARI SÖMÜRGE…

Bazı çok önemli eserlerin, çok fazla okunup üzerinde uzun uzun tartışılmasına rağmen yanlış anlaşılma, hatta içerik açısından zamanla unutulma gibi bir talihsizlikleri vardır. Lenin'in **"Emperyalizm- Kapitalizmin En Yüksek Aşaması"** adlı eseri de bu "talihsiz" örneklerden biri. Bu derece çok okunan bir kitapta (Aynı "Komünist Manifesto" gibi) yer alan görüşlerin bu ölçüde yanlış anlaşılmasını, hatta unutulmasını, insani kusurlarımıza, zamanın zihnimizde yol açtığı aşınmalara bağlamak da mümkün. Ancak bu yanlış anlamalar ve hatta unutkanlıklar üzerinden teoriler, kavramlar, politikalar, strateji, taktik ve programlar geliştirmeye başladığımızda işin rengi de değişmeye başlar. Bu noktada sorun artık zihnimizin kusurları ile ilgili olmaktan çıkıp bir "zihniyet" sorununa dönüşür…

Konu Lenin'in devrimci düşünceleri olduğunda çoğu zaman bir "kasıt" vardır! Ancak sorun, her zaman Lenin'in devrimci bakışını, mesela "Stalinist tahrifat okulunda" olduğu gibi kasıtlı bir biçimde "tersyüz" etmeye çalışan, onu en gerici teorilerin temeli haline getirmeye çalışan "bozuk zihniyetlerle" sınırlı değil. Bazen devrimci; teorik, stratejik ve programatik anlayışları çok farklı politik akımların da çeşitli nedenlerle, üstelik de hiç "gerekmediği" halde yaygın, ancak hatalı görüşlerden etkilendikleri vakidir.

Lenin'in emperyalizm teorisinin yanlış, eksik, ancak "iyi niyetli" veya doğrudan "kasıtlı" kavranışlarına ilişkin birçok örnek vermek mümkün. Ancak biz burada konumuzun sınırları içinde kalmak adına, bunlardan sadece birine, "**yarı sömürge**" sorununa değineceğiz.

Lenin ve Emperyalizm…

Çeşitli nedenlerden dolayı unutulan, eksik hatırlanan veya bile bile görmezden gelinen hususlardan biri de Lenin'in "Emperyalizm" adlı eserinde ortaya koyduğu ülke kategorileridir. Yaygın "inanışa" göre, "Emperyalizm"de üç ülke grubundan söz edilir. Bunlar emperyalist, sömürge ve yarı sömürge ülkelerdir. Oysa Lenin, eserinde bir başka bağımlı ülke kategorisinden de söz eder. Bu ülkeler emperyalizme bağımlılığın başka bir "biçimini" oluştururlar. Yani emperyalizm çağında en azından Lenin'in varlığından söz ettiği dördüncü bir ülke grubunu da sayabiliriz.

Burada "sıkıcı" olmayı da göze alarak sözü Lenin'e bırakalım!

"Kapitalist emperyalizm çağının sömürge politikasından söz ederken şu noktayı özellikle belirtmek yerinde olacaktır ki, mali sermaye ve büyük güçlerin dünyanın ekonomik ve siyasal yönden paylaşılması olarak özetleyeceğimiz dış politikası, çeşitli devletler için geçici bağımlılık biçimleri yaratmaktadır. Bu çağın özellikleri, başlıca ülkelerin, yalnızca, sömürge sahipleri ve sömürge ülkeler olarak iki ana grup halinde toplanması değildir; görünüşte siyasal bağımsızlıklarına sahipmiş gibi olan ama gerçekte mali ve diplomatik bir bağımlılığın ağı içine düşmüş değişik bağımlı ülke biçimleri vardır. Bu biçimlerden birine, yarı sömürgelere, biraz önce değinmiştik. Bir başka biçimin örneğini, bize Arjantin sunmaktadır.

Shulze- Gaewenitz, İngiliz emperyalizmi üzerine yazdığı kitabında şöyle diyor: 'Güney Amerika ülkeleri, özellikle Arjantin, mali yönden, Londra'ya o denli bağımlıdır ki, bu ülkenin, ***neredeyse, İngiltere'nin ticari bir sömürgesi*** *(abç) olduğunu söyleyebiliriz.'*

Schilder, Buenos Aires'teki Avusturya-Macaristan konsolosunun verdiği bilgileri dayanarak, Arjantin'e yatırılmış İngiliz sermayesinin 1909'da 8 milyar 750 milyon frank olduğunu hesaplamıştı. Bunun ise, İngiliz mali sermayesine (ve onun sadık dostu diplomasiye) Arjantin burjuvazisiyle ve bu ülkenin bütün ekonomik ve siyasal yaşamını yöneten ortamla, ne sağlam bir ilişki ortamı hazırladığı açıktır." **(1)**

Lenin'in sömürge ve yarı sömürge tipi bağımlılığın dışında, farklı bir bağımlılık tipinden söz ederken verdiği ilk örnek, yukarıdaki alıntıda da görüldüğü üzere "neredeyse İngiltere'nin ticari bir sömürgesi" olduğunu söylediği Arjantin'dir. Lenin'in bir diğer örneği ise Portekiz'dir:

"Portekiz, siyasal bağımsızlığının yanında, mali ve diplomatik bağımlılığın biraz farklı bir örneğini vermektedir. Bağımsız ve egemen bir devlettir Portekiz, ama aslında, iki yüz yıldır, İspanya Veraset Savaşından (1701-1714) bu yana İngiliz himayesi altındadır. İngiltere, hasımları olan Fransa ve İspanya'ya karşı savaşımında kendi durumunu kuvvetlendirmek için Portekiz'i ve sahip olduğu sömürgeleri savunmuştur. Buna karşılık, ticari üstünlükler, Portekiz'e ve Portekiz sömürgelerine meta ve özellikle sermaye ihracı konusunda ayrıcalıklar, Portekiz limanlarından ve adalarından, telgraf şebekesinden yararlanma hakları elde etmiştir." **(2)**

Lenin'e göre bunlar büyük devletlerle küçük devletler arasında her zaman rastlanan, ancak kapitalist emperyalizm döneminde *"genel bir sistem"* haline gelen ve *"dünyanın paylaşılmasını örgütleyen ilişkiler bütününün tamamlayıcı bir parçasıdır."* Yine bunlar *"dünya mali sermaye işlemleri zincirinin halkalarını"* meydana getirmektedirler. **(3)**

Yani Lenin'e göre dünyanın emperyalizm tarafından bölüşülmesi sorunu sadece sömürgeler ve yarı sömürgeleri değil, bu kategorilerin dışında yer alan **bağımlı** devletleri de kapsamaktadır. Kısacası emperyalist dönemde, "mali sermaye işlemleri zincirinin halkaları" içinde bir başka ülke grubu daha yer almaktadır.

Konu sadece Lenin söylediklerileriyle de sınırlı değildir. Troçki, Komüntern Program Taslağı'nın eleştirisini yaparken "tek ülkede sosyalizm" gerici ütopyası ile ilgili tartışmada şunları söyler:

"Taslak program dördüncü bölümünde kapitalist devletleri üç gruba ayırır. 1) 'Son derece gelişmiş kapitalist ülkeler (Birleşik Devletler, Almanya, İngiltere vs.)'; 2) 'Orta derecede gelişmiş kapitalist ülkeler (1917 öncesi Rusya, Polonya vs.)'; 3) 'Sömürge ve yarı sömürge ülkeler (Çin, Hindistan vs.)'

'1917 öncesi Rusya'nın' bugünkü Çin'e, bugünkü Birleşik Devletler'den çok daha yakın olması olgusuna rağmen, taslağın diğer bölümleri düşünüldüğünde eğer yanlış sonuçlar çıkarmak için bir kaynak olarak hizmet etmiyorsa, bu şematik ayrıma karşı herhangi bir ciddi itirazdan kaçınılabilir." **(4)**

Troçki, Program Taslağı'nda yer alan "orta derecede gelişmiş ülkeler" kategorisine, bu şematik ayrımdan "kendine yeterli bir sosyalizm modeli" icat edilmemesi koşuluyla itiraz etmez. Bu noktada dünyada var olan ülke gruplarına emperyalist, sömürge-yarı sömürge, "bağımlı" ülkelerin yanı sıra, "orta derecede gelişmiş ülkeler" kategorisini de ekleyebiliriz.

Zaten bu kategoriye dahil ülkeler de de farklı ekonomik düzeylerine, politik ve askeri güçlerine rağmen ekonomik olarak bağımsız değillerdir. Lenin, *"Yalnızca küçük devletler değil, Rusya bile zengin burjuva ülkelerin emperyalist mali sermayesinin gücüne iktisadi bakımdan tam bağımlı durumdadır"* sözüyle bu durumu ifade eder. **(5)**

Komüntern Programı'nda ise, sömürge ve yarı sömürge ülkeler kategorisinin dışında yer alan başka "orta derecede gelişmiş ülke" örnekleri de yer alır. Bunlar İspanya, Portekiz, Polonya, Macaristan ve Balkan ülkeleridir. Yine aynı programda sömürge ve yarı sömürge ülkeler kategorisinin dışında Arjantin, Brezilya gibi geri kapitalist ülkelerin içinde yer aldığı bir "bağımlı ülkeler" kategorisi vardır. **(6)**

Elbette bütün bunların eski zamanlara, mesela Lenin zamanına veya 1930'lara ait örnekler olduğu, bugün çok az sayıdaki sömürgenin dışında kalan ve emperyalist ülkeler grubunun dışında yer alan bütün geri kapitalist ülkelerin "ekonomik bağımlılıkları" nedeniyle zamanla birer "yarı sömürgeye" dönüştüğü de öne sürülebilir. Bu konuya yazının ilerleyen bölümlerinde değineceğimizi belirterek öncelikle, Lenin'in vurguladığı ülke örnekleri üzerinden davam edelim.

Yarı Sömürgeler

"Yarı sömürge niteliğindeki devletlere gelince, bunlar, doğada ve toplumda rastlanan geçici şekillerin örneğini oluştururlar. Mali sermaye, ekonomik ve uluslararası ilişkilerde o denli önemli ve büyük bir güçtür ki, siyasal anlamda tam bağımsızlığa sahip devletlere bile boyun eğdirebilir; zaten eğdirmektedir de. Az ilerde bunun örneklerini göreceğiz. Ama kuşku yok ki, mali sermayeye en büyük "rahatlığı", en büyük üstünlükleri sağlayan şey, o boyun eğmiş bulunan halkların siyasal bağımsızlıklarını da yitirmekte olmasıdır. Yarı sömürge ülkeler, bu yönden 'yarı yolda' olan tipik örneklerdir." **(7)**

Biraz dikkatli baktığımızda, yukarıdaki pasajda yarı sömürge meselesine ilişkin olarak Lenin'in ortaya koyduğu koşul tek başına mali sermayenin ekonomik ve uluslararası ilişkilerde sahip olduğu büyük güç sayesinde siyasal anlamda tam bağımsızlığa sahip ülkelere dahi boyun eğdirebilmesi değil, boyun eğmiş halkların **siyasal bağımsızlıklarını** da yitirmekte olmasıdır. Yine Lenin'in belirttiği üzere yarı sömürgeler, bu yönden "yarı yoldaki" ülkelerdir. Yani bu ülkeler, öyle "mecazi" veya "ideolojik" anlamda falan değil, tam ve gerçek manasıyla birer "sömürge" olma yolundaki ülkelerdir. Bütün bunlar Lenin'in sözünü ettiği **"siyasal bağımsızlığın"** kaybedilmekte olmasının, Portekiz örneğinde belirttiği, emperyalizme mali ve "diplomatik" bağımlılığın veya "siyaseten" bağımlılığın ötesinde bir durum olduğu; sorunun artık "normal" bağımlılık noktasını aşıp o ülkenin hukuki varlığının, ulusal egemenliğinin, emperyalist bir güç tarafından zor yoluyla ortadan kaldırılması anlamına geldiğidir. Yani bu tip ülkeler, bir devletin bir başka devlet tarafından, ülkenin işgali yoluyla ortadan kaldırılıp ülke halkının **doğrudan** yabancı bir yönetim altına girmesi anlamında birer **sömürge** olmaya doğru gitmektedirler.

Örnekler…

Lenin, bu "yarı yoldakilere", yani yarı sömürge kategorisine örnek olarak İran'ı, Türkiye'yi (Osmanlı) ve Çin'i gösterir. İran'ın hemen hemen bir sömürge, Türkiye ve Çin'in de bu duruma girme yolunda olduğunu söyler.

O halde biz de Lenin'in çok önemli bir saptama eşliğinde "adlı adınca" verdiği örneklerden yola çıkarak, yarı sömürge sorununu genel soyutlamalar üzerinden değil, adı geçen ülkelerin yarı sömürgeleşme süreçlerini somut tarihsel gelişmeleri üzerinden ele alabiliriz. Bu, ilk başta, uzun ve sıkıcı bilgi tekrarları (ukalalık bile denilebilir!), hatırlatmalar, bilinmeyenlerin öğrenilmesi vb. zorlukları(!) içerse de yararlı bir yöntemdir. Her tarihsel sürecin irdelenmesi neticede teorik soyutlamaları, genellemeleri ve yorumları zorunlu kılsa da, bu sürecin gerçek manada anlaşılmasının birinci şartı her şeyden önce somut olguların, oldukları gibi ele ele alınmasıdır.

Burada bazı kaynakları kullanarak, öncelikle Çin, İran, Osmanlı gibi ülkelerin yanı sıra bu konuda, muhtemelen o dönemki "protektora" konumu nedeniyle Lenin'in sözünü etmediği, ancak 1922'deki "bağımsızlığının" ardından gerçek bir yarı sömürgeye dönüşen Mısır'ı ele alacağız. Üstelik bunu, en azından bu bölümde herhangi bir yoruma, genellemeye girmeden, sadece adı geçen ülkelerin tarihsel kronolojisini izleyerek ve hemen hemen sadece yarı sömürgeleşmeleri bağlamında yapacağız. Ayrıca bunların dışında bazı daha küçük, "arka bahçe" örneklerine de değineceğiz. **(8)**

ÇİN…

Çin'le ilgili olarak öncelikle şunu belirtmek gerekiyor: Çin devleti **siyasi gücünü** koruyabildiği sürece Batılı kapitalist güçlerin Çin pazarının dış dünyaya açılması çabaları başarıya ulaşamaz. Ancak bu gücün azalmaya başlamasıyla, 1780'lerde İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası tarafından organize edilen afyon ticareti, Çin hükümetinin koyduğu yasaklara rağmen yayılmaya devam eder. Bu durum Çin ile İngiltere arasında giderek çatışmaya yol açan bir gerilime neden olur.

1840'ta Çin hükümetinin İngiliz isteklerine karşı direnmesi nedeniyle kuzeye doğru ilerleyen İngiliz savaş gemileri Guangzhou'yu topa tutarlar. 1842'deki kara harekâtı sonucu Wusong, Şanghay ve Zhenjiang şehirleri düşer, Nanking teslim olur. Çatışma Nanjing anlaşmasıyla neticelenir. Anlaşmaya göre Hongkong İngiltere'ye bırakılır ve 5 önemli liman İngiliz gemilerine açılır; bütün ticari kısıtlamalar kaldırılır.

1844'te ABD ve Fransa ile de anlaşmalar yapılır ve bu ülkelere de eşit ticaret hakları ve ayrıcalıklar tanınır.

1849'da Guangzhou halkının düşmanca davranışları ve protesto eylemleri nedeniyle İngiltere geri adım atar. Ancak 1856'da Çin güvenlik güçlerinin İngiliz bayrağı taşıyan bir Çin gemisine kaçakçılık nedeniyle el koyup mürettebatını tutuklaması üzerine 1857'de İngiliz ve Fransız güçleri şehri işgal ederler ve ertesi yıl da Tianjin üzerine yürürler. Rus ve ABD diplomatlarının araya girmesiyle Çin ile adı geçen dört ülke arasında ayrı ayrı anlaşmalar

yapılır. Ancak anlaşma için Pekin'e giden yabancı heyetlere Dagu'da ateş açılması üzerine müttefikler 1860'ta Pekin'e saldırarak İmparator Xiangfeng'i Chende'ye sürerler!

1858-60 arasında yapılan düzenlemelerle "anlaşmalı liman sistemi" kurumsallaştırılır; yabancı temsilciliklerin Pekin'de sürekli olarak oturmaları sağlanır, bu arada Hıristiyanlık propagandası da serbest bırakılır. Çinlilerin aksi yöndeki iradelerine rağmen ortaya çıkan bu durum Qing hanedanının saygınlığını yerle bir eder. Çin tam anlamıyla Batı nüfuzuna girmiş ve bir yarı sömürgeye dönüşmüştür…

Bu durumun ekonomik sonuçlarından biri de limanlarda yabancı şirketlerin temsilciliğini yapan güçlü bir yerli **komprador** burjuvazinin ortaya çıkışıdır. Bunlar sanayileşme çabalarına ortak olmakla birlikte, kazançlarını ülkenin yararına olacak ekonomik alanlara yatırmazlar.

1871'de sınırdaki saldırıları bahane eden Ruslar, Doğu Türkistan'ın bir bölümünü (Sinkiang) işgal ederler. Bölge ancak 1881'de ticari ayrıcalıklar ve büyük bir tazminat karşılığında Çin'e iade edilir.

1896'da Rusya, Kuzey Çin Demiryolu imtiyazını alır. 1897'de Almanlar Jiaozhou Körfezi'ni ele geçirir ve bölgede iki demiryolu hattı kurma imtiyazını alırlar. Ardından Ruslar 1898'de Port Arthur ve Lüda limanlarını işgal ederler ve bu limanların kendilerine kiralanması ve Doğu Çin Demiryolu'na bağlanmak üzere iki hat açma imtiyazını elde ederler. Bunun üzerine İngilizler bir başka limanı kiralarlar ve Çin hükümetini Yangtze Vadisi'ni İngiliz nüfuz alanı olarak tanımaya zorlarlar.

"Yarışa" sonradan katılan Japonya, Fujian'ı kendi nüfuz alanı olarak ilan ederken kıdemli emperyalistlerden Fransa, Guangzhou Körfezi'ni "kiraladıktan" sonra Çin'in üç yönetim bölgesini nüfuz alanı ilan eder. Çin tam bir bölünmenin eşiğine gelmiştir. Üstelik bütün bunlar, Çin İmparatoru'nun da destek verdiği güçlü ve yaygın bir halk muhalefetine, reform, kurtuluş ve bağımsızlık çabalarına rağmen yapılmaktadır. Bu arada yabancı güçler nüfuzlarını **iç siyaset** alanına da yayarak çeşitli politik kliklere destek verirler.

Çin'in yarı sömürge durumuna karşı halkın mücadelesi sürer. 1900'de Qing yönetiminin de el altından desteklediği **Boxer** (Yihe guan: Hak ve Uyum Yumrukları) Ayaklanması üzerine Batılı devletlerin oluşturduğu ortak askeri güç Pekin'e girer.

1901'de Çin yüklü bir tazminata mahkûm edilir; Batılı devletlerin Çin'de sürekli **muhafız birlikleri** bulundurması ve Pekin ile kıyı kesimi arasındaki kalelerin silahtan arındırılması kararlaştırılır.

Aynı dönemde emperyalist güçlerin iç siyaset üzerindeki etkileri, bazı bölge valilerinin merkezi hükümete rağmen kendileriyle doğrudan anlaşma yapması noktasına varır.

1915'te ise Japonya Çin'i **doğrudan sömürgeleştirmeyi** amaçlayan "21 Talep" belgesini dayatır ve Çin buna boyun eğer…

İran Örneği

Lenin'in yarı sömürge örnekleri arasında sayarken, artık hemen hemen sömürgeleştiğini belirttiği İran'daki tarihsel süreci ise şöyle özetleyebiliriz:

İran'daki Batı nüfuzu, 19. Yüzyıl başlarında Rusya ve İngiltere karşısındaki askeri yenilgilerle ve aşağılayıcı birtakım antlaşmalarla başlar. (Gülistan-1813, Türkmençay-1828, Paris-1857) İran'ın bugünkü sınırlarını da belirleyen bu antlaşmalardan sonra ülke iki büyük devlet arasında kimi zaman bir tampon bölgeye, kimi zaman da bir karşılaşma alanına dönüşür. Elbette bu kadarla kalmaz; emperyalizmin nüfuzu **ülkenin yönetimine**, **iç politikasına** da yayılır. İngiliz ve Ruslar *"...yalnızca bakanların seçilmesine ve değiştirilmesine değil, yüzyıl boyunca monarşinin dengelenmesine ve vesayet sırasının belirlenmesine de el atarlar."* **(9)**

Etki yalnızca bu iki devletle sınırlı kalmaz. Bazı başka güçlü devletler de ülkede çeşitli ekonomik ve diplomatik kapitülasyonlar elde ederler. Bunlar vilayetlerde konsolosluklar açma, ticarette yüksek ithalat vergilerinden ve iç gümrüklerden muafiyet, seyahat kısıtlamalarının kaldırılması ve yerel mahkemelerde yargılanmama gibi ayrıcalıklardır. Süveyş Kanalı'nın açılması ve Rus demiryollarının Kafkaslar ve Orta Asya'ya ulaşmasının ardından imzalanan anlaşmalarla "dış güçler" ticari anlamda da ülke üzerindeki egemenliklerini artırırlar. İran'da yetiştirilen afyon, İngiliz tüccarlar eliyle, bir başka yarı sömürge olan kârlı Çin pazarına taşınır!

Ruslar ve İngilizler ticari açıdan önemli gördükleri kara ve su yollarını denetimleri altına alırlar. Denetim elbette finansal alana da yayılır. İngiltere ticareti desteklemek amacıyla İmperial Bank of Persia'yı, Ruslar ise Banque d'Escomte de Perse'i kurarlar. İran, İngilizlere göre sadece "Büyük Oyun" açısından değil, aynı zamanda "bir ticari fırsatlar ülkesi" olduğu için de önemlidir.(G. Curzon)

İktidardaki Kaçar yönetiminin **devleti güçlendirerek** yabancı nüfuzunu sınırlama çabaları ("Savunma Modernizasyonu") vergi gelirlerini artıramamaları yüzünden başarısız olur. Yönetim para bulmak amacıyla 1872'de imtiyaz satma ve borç alma yoluna gider! Maden, demiryolları, tramvay yolları, baraj, yol ve sanayi tesisleri ruhsatları bir İngilize (Baron Julius de Reuter) satılır. Curzon, bu satışı "Bir hükümdarlığın bütün kaynaklarını hayal bile edilemeyecek şekilde, tarihte hiç görülmedik ölçüde tamamen yabancı ellere teslim edilişi" olarak değerlendirir. Ancak Rusya'nın ve saraydaki Rus yanlılarının tepkisi öyle büyük olur ki, satış iptal edilmek zorunda kalır. Ancak her şey bitmemiştir! 1891'de tütün satış ve ihracat tekeli yine bir İngilize satılır. Ancak bu satış da iptal edilir; bu defa Rusların muhalefetine, İranlı tüccarların ve dini liderlerin önderlik ettiği ülke çapındaki boykot da eklenmiştir. Ancak İngilizlere imtiyaz satışları devam eder. (Karun Nehri'nde dip tarama ve deniz yollarını işletme, güneyde yol ve telgraf hatları inşa ruhsatları, halı dokuma fabrikalarına parasal destek verme ve ileride çok önemli sonuçlar verecek olan petrol arama imtiyazı) Bu arada İngilizler, kuracakları tam yetkili bir banka ile (İmperial Bank) **banknot basma hakkını** da alırlar. Tabii, Ruslar da boş durmaz; Hazar Denizi'nde balık avlama, kuzeyde petrol arama, Rus sınırını Tahran ve Meşhed'e bağlayacak yollar ve telgraf hatları inşa etme haklarını satın alırlar. Belçikalılar da çeşitli ekonomik faaliyetlerle işin içindedirler.

Bu arada İran devleti çeşitli modernizasyon faaliyetleri ile, yerli girişimciler de anonim şirketler kurarak yabancı etkiyi kırma çabasına girerler. Aynı dönem İran'da İngiliz ve Rus nüfuzuna karşı muhalefet ve reformcu düşünceler de yükselir. Ancak 1904-5 döneminde artan enflasyon ve devletin iflası nedeniyle İran zaten borçlu olduğu (4 milyon sterlin) Rus ve İngiliz bankalarının kapısını yeniden çalmak zorunda kalır. Bankalar, İran gümrüklerinin yönetiminin Belçikalı idarecilere bırakılması şartıyla bu borç talebini kabul ederler! Yönetimin başındaki Belçikalı Mösyö Naus, İngiliz ve Ruslara eski borçların öncelikle ödeneceği sözünü vermiştir. Bu arada Naus'un İran maliye bakanı olmak istediği söylentileri dolaşmaya başlar! Ayrıca saray masrafları, seyahatler ve saraylılara para saçma gibi nedenlerle de artan borç ihtiyacının ancak İran'ın "bağımsızlığına" fiilen son verecek şartlarda karşılanabileceği ve ülkenin İngiltere, Rusya, hatta Osmanlı tarafından bölüşüleceği inancı da yaygınlaşmıştır.

1906'da Meşrutiyet Devrimi başlar. Ancak İran'ın kaderi değişmez 1907'de İngilizlerle Ruslar arasında, Almanya korkusunun da etkisiyle aralarındaki anlaşmazlıkları aşmaya yönelik bir anlaşma imzalanır. (Bak. İngiliz-Rus Antlaşması) Buna göre İran üç bölgeye ayrılır. Ülkenin kuzey bölgeleri Rusya'ya, güneybatı bölgeleri de Britanya'ya tahsis edilir. Geri kalan bölgeler "tarafsız bölge" olacaktır. Anlaşmaya göre İki devlet yalnız kendi nüfuz bölgelerinde imtiyazlara sahip olacaklar; Belçikalı gümrük görevlilerini yerlerinde bırakacaklar; önceki borçların geri ödemeleri için gümrük gelirlerini kullanacaklardır.

Ancak bu kadarla da kalmaz. 1908'de, İran iç siyasetinde de giderek önem kazanacak olan, ordunun en önemli birimlerinden Kazak Tugayı'na komuta eden Rus Albay Liakhoff, iç karışıklıkları bastırmaya çalışan ve sıkıyönetim ilan eden Şah tarafından Tahran askeri valisi olarak atanır. (sıkıyönetim komutanı!) Albay Liakhoff'un ilk icraatı geleneksel Muharrem törenleri dahil bütün açık hava toplantılarını ve gazetelerin yayınını yasaklamak ve önde gelen milletvekillerine tutuklama emri çıkarmak olur. Askeri vali ayrıca Kazaklara telgraf binasını işgal etme ve meclis binasını bombalama emri verir.

Bu arada mali açıdan iflas etmiş olan İran devleti durumu Londra ve St. Petersburg'dan aldığı borçlarla idare etmeye çalışır. Belçikalıların elindeki gümrük gelirleri İngiltere ve Rusya'dan alınan borçların ödenmesine gitmektedir. Kuzey bölgesinin gümrük gelirleri, Hazar'daki balıkçılık gelirleri de dahil Rusya'ya verilmektedir. Telgraf gelirleri ve güney bölgesinin gümrük gelirleri ise İngilizlerindir.

Anglo Persian Oil Company (bugünkü BP) adlı İngiliz petrol şirketi 1908'de işletmeye açtığı petrol kuyularından elde ettiği gelirden ilk defa 1912-13'te İran'a 2900 sterlinglik komik bir ödeme yapar!

Gümrükleri işleten Belçikalılar, İran hükümetine iflastan kurtulmasının tek yolunun Körfez'deki adaları İngiltere'ye, Azerbaycan ve Gürgen'in bazı bölümlerini Rusya'ya satmak olduğunu söylemektedirler!

Aynı dönemde, vergi ödemeyen toprak ağalarından ve diğer güç sahiplerinden vergi toplamak amacıyla kurulan jandarma örgütünün eğitimi ve komutası İsveçlilere verilir. Bunun yanı sıra

ülkenin baş haznedarlığına Amerikalı mali danışman Morgan Shuster getirilir; kendisine devlet bütçesi konusunda tam yetki verilir!

İran hükümeti giderek sadece bir görüntüye dönüşmüştür. Ülke petrollerinin gerçek sahibi Anglo Persian Oil Company, petrol bölgelerinin korunması amacıyla yerel Bahtiyari hanları ile yıllık ödenek ve yüzde 3 hisse karşılığı anlaşma yaparken merkezi hükümeti hesaba bile katmaz!

İç siyasi mücadeleler devam ederken 1909'da Ruslar, düzeni sağlama bahanesiyle Azerbaycan'ı işgal ederler. Aralık 1911'de ise yine Ruslar; "kendi bölgelerine" müdahale etmekle suçladıkları Amerikalı baş hazinedar Shuster'ın görevden alınmasını talep eden bir ültimatom verdikten sonra, Tahran dahil kendi paylarına düşen bölgeyi işgale başlarlar. Hükümet baskıya boyun eğerek Shuster'i görevden alır. Ancak baskı devam erer: Tebriz'de bir Rus askerine yapılan suikastı bahane eden Ruslar, içlerinde Meşrutiyet Devrimi'nde önemli rol oynayanların da bulunduğu 43 kişiyi idam ederler; Meşhed'de İmam Rıza türbesini bombalayıp 40 hacıyı öldürürler. Bu arada İngilizler de boş durmayıp kendi bölgelerindeki ticaret yollarının denetimi amacıyla Hindistan'dan askeri birlikler getirmişlerdir.

Birinci Emperyalist Savaş'ta İran'ın tarafsızlığını ilan etmesine rağmen ülke yabancı güçlerin işgal ve çatışma alanı olmaktan kurtulamaz. Savaş sırasında İngilizlerle Ruslar arasında imzalanan yeni bir anlaşmayla "tarafsız bölge" Çanakkale Boğazı'nın Ruslara vaat edilmesi karşılığında İngilizlere verilir. Abadan'a askeri birlikler sevk eden İngiltere, güneydeki aşiretlerle kurduğu ittifak dahilinde 8 bin kişilik Güney Persia Alayı'nı oluşturur; 1917 Devrimi'nin ardından da İran'ın en seçkin askeri gücü olan Kazak Tugayı'nın komutası Ruslardan İngilizlere geçer. İngilizler, Tugay'ın komutanlarını atayıp aylıklarını ve malzemesini verirler. Bu arada İsveçliler tarafından yönetilen jandarma örgütünün denetimi İngilizlerle savaş halindeki Almanlara geçer!

Rusların çekilmesi ve Almanların da yenilmesi sonucu rakipsiz kalan İngiltere İran'a tamamen el koymanın hesaplarını yapmaya başlar. İran, Hindistan'daki İngiliz egemenliği açısından büyük öneme sahiptir. "Akdeniz'den Hindistan'a kadar Britanya mandasında bir devletler zinciri" kurmayı hayal eden Dışişleri Bakanı Curzon, İran'ın tamamını imparatorluğa dahil edecek bir anlaşma taslağı hazırlar.

1919'da imzalanan çok kapsamlı anlaşmanın geçmesi için, taslağın hazırlanmasına yardım eden Başbakan Mirza Hasan Han parlamentoya rüşvet olarak aktarılmak üzere İngilizlerden 160 bin sterlin avans alır. Kendisi de İngilizlerden ayda 6 bin sterlin harçlık alan Başbakan, ayrıca anlaşmayı imzalarken işlerin ters gitmesi halinde İngiltere'ye siyasi sığınma sözü de almayı ihmal etmez! Gerçekte bu **satış anlaşması** gizlice sonuçlandırılmış ve meclis toplantıya çağırılmadan, her türlü hileye başvurularak kandırılmaya çalışılmıştır…

Anlaşma, İran halkının geniş kesimleri, sol güçler, milliyetçiler ve dini çevrelerin çok güçlü muhalefeti sonucunda uygulanma imkânı bulamaz. Britanya temsilcisi, bu anlaşmayı meclisin onayına sunabilecek bir başbakan bulmanın imkânsız olduğunu bildirir…

O Sırada Osmanlı'da

Osmanlı'nın yarı sömürgeleşmesi Çin'den ve İran'dan farklı olarak daha "ekonomik" bir yol izler. Bunda özellikle İngiltere'nin Rusya ile rekabetinin önemli bir rolü vardır. İngiltere, Rusya'nın aslan payını almaması amacıyla uzun bir süre Osmanlı'nın varlığını sürdürmesine destek verir ve onu Rusya karşısında kollar. (yüz yıl kadar) Bu durum imparatorluğun bütünüyle askeri bir işgale uğramasını engeller. İçeride "elçilikler" ve onların saray ve bürokrasideki adamları vasıtasıyla yürütülen **siyasi** baskı ve yönlendirme politikası, dışarıda zaman zaman askeri tehdit yoluyla etkili kılınır.

Kapitülasyonların yanı sıra, 1838'de İngilizlerle yapılan Baltalimanı Antlaşması (İngiliz-Osmanlı Ticaret Anlaşması) Osmanlı'nın gümrükleri üzerindeki denetimini kaybetmesine ve Osmanlı pazarının İngiliz ve diğer gelişmiş ülkelerin sanayi mallarının istilasına uğramasına yol açar. Bu durum, zaten Osmanlı iktisadi sisteminin getirdiği sınırlamalarla boğuşan yerli zanaat üretimini yıkıma götürür.

Çok geri bir ekonomik yapı ve üretim temelinde "devleti kurtarmak" amacıyla sürdürülen reformların, bürokrasi ve ordunun finansman ve masraflarının yarattığı mali sorunlar, 1854 Kırım Savaşı ile birlikte giderek artacak olan bir dış borçlar sorununa neden olur.

1873'te patlayan dünya kapitalist bunalımı nedeniyle borç bulmanın zorlaşmasıyla devlet, borç faizlerinin ancak yarısını ödeyebilir hale gelir. 1875'te toplam borçların200 milyon sterline ulaşması üzerine devlet iflas eder. 12 milyon sterlinlik yıllık anapara ve faiz ödemeleri milli gelirin yarıdan fazlasını bulmaktadır. 1878 Berlin Antlaşması'yla büyük devletlerin nüfuzu daha da artar.

1881'de yayımlanan "Muharrem Kararnamesi" ile dış borçlar 191 milyon sterlinden 106 milyon sterline konsolide edilir. Ardından da Avrupalıların denetiminde, yıllık anapara ve faiz ödemeleri karşılığı devletin bazı vergi ve gelir kaynaklarını doğrudan toplamak üzere **Düyun-ı Umumiye İdaresi** (genel borçlar yönetimi) kurulur. Bu kurum, kendine ayrılan gelirlerin dışında başka kaynaklara da el atarak, yatırım alanları arayan Avrupa sermayesine ve özellikle de demiryolu imtiyazları alınmasına aracılık etmeye başlar.

Yönetimi İngiliz ve Fransızlardan oluşan ve devletin temsilci bulundurmasına (bakan) rağmen yönetimine karışmadığı, **merkez bankası** işlevine sahip **Osmanlı Bankası**, **para basma** ve devletin tüm **hazine** işlemlerini yürütme yetkisi de dahil ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Dış borçlara karşı teminat olarak gösterilen devletin vergi gelirlerine el koyan Duyunu Umumiye İdaresi, beş bin kişilik personeli, Tütün Rejisi vb. şirketleri ve "vergi kaçaklarını" (tütün, tuz, alkıl vb.) engellemeye yönelik, operasyon ve vurma yetkisine sahip silahlı "kolcu" güçleri ile "devlet içinde devlet" haline gelir.

Yabancı şirketler, devletin **mali** denetimi dışında ayrıcalıklı bir konuma sahip olurlar. Demiryolu imtiyazı alan şirketler, demiryolunun iki yanındaki 20'şer km'lik arazide bulunan (yani 40 km eninde bir şerit) maden, tuzla, dalyan vb. kaynakları işletme hakkına sahiptirler. Stratejik sektörler, tamamen, her türlü denetimden azade yabancıların eline geçerler.

Ekonomik ayrıcalıklara sahip yabancılar **hukuki** dokunulmazlığa da sahip olurlar; ancak kendi ülkelerinin konsolosluklarında ve kendi ülkelerinin kanunlarına göre yargılanabilirler ki bu devletin adalet yetkisini de kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra devlet **ulaştırma** ve **haberleşmeyi** denetleme yetkisini de kaybeder; her yabancı ülkenin kendi postaneleri vardır.

Avrupa bankalarının etkisi, kapitülasyonlar, düşük gümrükler ve Düyun-ı Umumiye hâkimiyeti, Osmanlı Bankası'nın konumu, devletin bazı temel işlevlerinin yabancı bir güce devredilmesi ve devlet egemenliğinin bütünlüğünü kaybetmesi anlamına gelmektedir…

MISIR

Hukuken Osmanlı'ya bağlı olsa da fiilen, vali-hükümdar konumundaki hıdivler yönetiminde özerk bir yapıya sahip olan Mısır, 1850'de İngiltere'nin talebiyle serbest ticarete açılır. Bu aynı zamanda, tıpkı Osmanlı'da olduğu gibi ticarette devlet tekelinin ortadan kalkması anlamına gelmektedir.

Mısır, Hıdiv İsmail Paşa döneminde (1863-79) aşırı harcamalar nedeniyle ağır bir borca batmıştır. Borçlar nedeniyle Süveyş Kanalı hisseleri 1875'te İngiltere'ye satılır.

1876'da alacaklı devletlerin baskısı sonucu, **Düyun-ı Umumiye İdaresi** kurulur. Mısır'ın bütün gelir ve giderlerinin yönetimi biri İngiliz diğeri de Fransız iki görevliye teslim edilir.

1878'de Hıdiv İsmail, Batılı devletlerin baskısıyla, "sorumlu hükümet" ilkesini kabul ederek bir hükümet oluşturulması iznini verir. Ancak Hıdiv, bu arada ülkedeki Batı nüfuzunu kırabilmek amacıyla siyasi mücadele de sürdürmektedir. Bu nedenle Fransızların isteği üzerine Osmanlı sultanı 2. Abdülhamid Hıdiv'i görevden alır ve yerine Tevfik Paşa getirir.

1879'dan başlayarak mali denetim sistemi yeniden kurulur ve Mısır'ın yıllık gelirinin yarısının borç ödemelerine ayrılması kararlaştırılır. Bu arada siyasi bir müdahale ile Temsilciler Meclisi dağıtılır. Ancak bu gelişmenin ülkedeki milliyetçi tepkilerin yükselmesine neden olması üzerine Meclis yeniden kurulur. Bu durum yeni hıdivi destekleyen İngiliz ve Fransızların tehditlerine yol açar.

1881'de, milliyetçi tepkiler ve "hükümetin bileşimi" gibi siyasi nedenlerle İngiliz ve Fransız donanmaları İskenderiye açıklarında tatbikata başlarlar. İngilizler İskenderiye'yi bombalar. Ardından 1882'de Mısır İngiltere tarafından işgal edilir.

İşgal güçleri "örtülü protektora" döneminde hıdivliği tamamen denetimleri altında sembolik bir güce dönüştürürler. İngiliz yöneticiler "danışman" sıfatıyla önemli siyasi-idari noktalara yerleşir ve yönetim fiilen İngilizlere geçer. Hükümet üzerindeki bütün denetime rağmen, işgalden sonra göreve gelen Mısır başbakanları İngilizlere direnmeye çalışlar; ancak İngiliz kuklası Mustafa Fehmi Paşa'nın 1891'de iktidara getirilmesiyle bu direniş kırılır.

1892-1914 arası dönemde hıdiv olan Abbas Hilmi, örtülü protektora yönetimine tepki göstererek 1893'te "İngilizlerin adamı" olarak bilinen Başbakan Mustafa Fehmi'yi görevden

alır. Ancak tam yetkili Baş Konsolos Lord Cromer, hıdivin yetkilerini kullanmasını kısıtlar ve 1895'te M. Fehmi'nin yeniden başbakan olmasını sağlar.

Bütün bunlara rağmen işgalcilere karşı direniş devam eder. Tepkiler giderek artarak 1906'da köylülerin bir İngiliz subayını öldürmesine kadar varır. İngilizlerin köylüleri acımasızca cezalandırmasının ardından çıkan olayların giderek büyümesi üzerine İngiliz yüksek temsilcisi Lord Cromer görevinden ayrılmak zorunda kalır.

Aynı dönemde, daha önce yarı parlamenter bir organ olarak kurulan Genel Meclis, Süveyş Kanalı Kumpanyası'nın ayrıcalıklarını uzatma tasarısını reddeder. Birkaç gün sonra da tasarıyı savunan Başbakan Butros Gali İslamcılar tarafından öldürülür. Bunun üzerine İngilizler baskıyı artırırlar.

Dünya Savaşı'nın başlangıcında Osmanlı ile savaşı giren İngiltere, Mısır'da bu defa resmen protektora yönetimi ilan eder; Hıdiv Abbas Hilmi'yi görevden uzaklaştırarak amcası Hüseyin Kamil'i "sultan" unvanıyla başa getirir.

Bağımsızlık!

Mısır 1922'de "bağımsız" bir krallığa dönüşür. Ancak Süveyş kanalının denetimi yine İngilizlerde kalır. Boylu boyunca Mısır iç politikasının içinde olan İngiltere, geçmişte olduğu gibi ödünler koparmak için ülkedeki siyasi tarafları birbirine karşı kullanmaya devam eder. Başbakanlar İngilizler tarafından baskıyla belirlenmektedir. İngilizlerin asıl derdi, Süveyş'in denetimini garanti altına alacak bir anlaşmayı kabul ettirebilecek kadar "güçlü" bir hükümetin kurulmasıdır. Ancak ülkedeki direniş nedeniyle bu zor bir iştir. Nitekim 1928'de bu anlaşma taslağını meclisten geçiremeyen hükümet çekilmek zorunda kalır.

1936'da İngiltere ile Mısır arasında bir karşılıklı savunma ve ittifak anlaşması imzalanır.

İkinci Dünya Savaşı'nda İngiliz birliklerinin askeri üsleri kullanmasına karşı çıkmayan Kral Faruk, yine de tarafsız kalmaya çalışır. İngiliz karşıtlığının giderek güçlenmesinden endişe eden İngilizler, Almanya'nın Mısır'a saldırmaya hazırlandığı 1942'de Kral'a baskı yaparak kendileriyle işbirliğinden yana olan Mustafa Nahhas'ı başbakanlığa getirtirler.

Savaşın ardından, İngiliz birliklerinin geri çekilmesi ve Sudan'daki İngiliz denetiminin sona erdirilmesi yönündeki milliyetçi talepler 1936 anlaşmasının gözden geçirilmesini de gündeme getirir. Anlaşmaya tepki giderek büyür. Ancak konuya ilişkin çabalar Sudan sorunu nedeniyle çıkmaza girer. Sorun 1947'de Mısır tarafından Birleşmiş Milletler'e götürülür, ancak burada da çözülemez. Bu arada ülkedeki radikalleşmeyle birlikte kitle gösterileri ve şiddet eylemleri de artar.

1950 seçimlerinin ardından başbakanlığa gelen Nahhas, anlaşmazlığın çözülememesi üzerine Ekim 1951'de tek yanlı olarak savunma anlaşmasını bozar. İngiliz karşıtı gösterileri Kanal bölgesindeki gerilla saldırıları izler. İngilizler, Ocak 1952'de İsmailiye'de askeri bir harekâta girişirler; olaylar daha da tırmanır…

Sonunda Temmuz 1952'de Hür Subaylar adlı hareket bir darbeyle iktidarı ele geçirir…

Ortak Özellikler

Yukarıdaki imparatorluk geçmişine sahip büyük yarı sömürge örneklerine bakarak bir takım sonuçlara varmamız mümkün. Öncelikle ekonomik gerilikten söz edebiliriz. Bu ülkelerin ekonomileri çok büyük ölçüde tarıma, tarımsal ürün ve maden ihracına dayanır. Ekonomik yaşam emperyalist mali sermayenin kesin denetimi altındadır. Yarı sömürgelerin ileri derecedeki ekonomik gerilikleri, **olağanüstü** ekonomik ve mali bağımlılıklarının da başlıca nedenlerinden biridir.

Etkisini bütün alanlarda gösteren bu ekonomik gerilik, devletler açısından da bir varlık yokluk sorununa dönüşür. "Tarih dışı" köhnemiş yapılarıyla (hepsi geçmişin büyük imparatorlukları) kendilerine göre çok yeni ve gelişmiş bir dünyada varlıklarını sürdürmek ve bu nedenle de o dünyaya ayak uydurmak zorundadırlar. Sahip oldukları üretici güçlerin düzeyi ile uluslararası üretici güçlerin gelişmişlik düzeyi arasında büyük bir uçurum vardır. Yani "yarı sömürge" konumu, kapitalist gelişmenin veya daha doğrusu geriliğin belirli bir düzeyi ile ilişkili bir durumdur.

Gelişmiş dış güçlerin ağır baskısı altındaki bu yarı sömürgeler, yönetici sınıfların bütün çabalarına rağmen ekonomik ve toplumsal geriliklerini aşmayı başaramazlar. Cılız bir kapitalist gelişmenin yanı sıra kapitalizm öncesi ilişkiler de o gelişmenin sonuçlarıyla eklemlenmiş biçimde varlıklarını sürdürmektedir. Bu ülkelerin hemen hepsi ağır borç yükü altına girmişler ve giderek artan bu borçlanma, neredeyse istisnasız biçimde hepsinin mali iflası ile sonuçlanmıştır. Bu iflaslar, daha ağır şartlarda yeni borçlanmaları da kaçınılmaz hale getirir. Üstelik bu iflaslara, yönetici kesimin ve "sarayın" israf dolu yaşantıları, yolsuzluk ve hırsızlıkları ve devletlerin uluslararası sistem içinde varlıklarını sürdürebilmek amacıyla uyguladıkları dengesiz **"modernleşme"** çabaları neden olur. Yani tam bir "kısırdöngü" söz konusudur. Bunların sonucunda ülke pazarları, son derece eşitsiz ve tek yönlü anlaşmalarla büyük devletlerin ekonomik faaliyetlerine, **nüfuz bölgeleri** ve **ayrıcalıklar** temelinde açılır; hemen hepsinde "Düyun-ı Umumiye rejimleri" kurulur. (Osmanlı, Mısır, İran) Bu ülkeler görünürdeki "resmi-hukuki" bağımsızlıklarına rağmen gerçek birer sömürgeden neredeyse farksızdır. Bağımlılığın ve ekonomik-toplumsal geriliğin **"olağanüstü"** karakterinden söz etmemizin nedeni budur.

Ekonomik gelişmişlik bağlamında, yukarıda **eski** Çin, Osmanlı, İran, Mısır gibi yarı sömürgelerden farklı bir kategoride zikredilen Polonya, Çarlık Rusyası, İspanya, Macaristan, Portekiz, Arjantin vb. "orta derecede gelişmiş" veya "bağımlı" ülkelerin ortak özellikleri ise, bazen Lenin'in deyişiyle "neredeyse mali sömürge" (Portekiz) derecesindeki mali bağımlılıklarına rağmen belirli bir sosyo-ekonomik gelişme düzeyine (mesela görece gelişmiş modern bir sanayi ve toplumsal yapı, sınıflar, modern kurumlar) ve görece güçlü ve egemen bir devlete sahip olmalarıdır. Zaten birer yarı sömürge olmamaları da bu niteliklerinden kaynaklanır. Bu nitelikler, onların sistem içinde bazı istisnai durumlar dışında "olağan" bir bağımlılık düzeyinde kalmalarını sağlar.

Kısacası ekonomik-mali bağımlılık yarı sömürgeleşmenin gerekli koşulu olsa bile yeterli koşulunu oluşturmaz. Bu bağımlılık, böyle bir potansiyel taşısa da "otomatik olarak değil, ancak belirli şartlar altında "yarı sömürgeleşmeye" yol açabilir.

Bağımlılık, "eşitsiz ve bileşik gelişme" temelinde işleyen bir **dünya ekonomisi** olarak emperyalist kapitalist sisteme içkin bir durum. Bu konuyu "bağımlılık-bağımsızlık" bahsinde ele alacağımız için şimdilik geçelim. Sorunun elbette bir ekonomik boyutu var. Ancak

verdiğimiz belli başlı örneklerde de görüleceği üzere, bütün bunlar *"kapitalizmle bütünleşmiş her geri ülkenin öteki kapitalist ülkelere artan ya da azalan bağımlılık evrelerinden"* (Troçki) farklı bir takım özellikler gösteriyorlar. Bu farklılık, sisteme genel bağımlılığın ötesinde, devletin **tek taraflı** olarak **egemenlik kaybı** ve dolayısıyla açık veya örtülü zor-tehdit unsurunun devreye girmesiyle kendini gösteriyor. Yani genelde zannedildiğinden farklı olarak, **siyasi bağımlılık**, emperyalist güçlere "normal" diplomatik veya "siyaseten" bağımlılığın ötesinde, bir azgelişmiş ülke devletinin temel işlevleri üzerindeki **egemenliğini**, yönetme hakkını önemli ölçüde kaybetmesi ve egemenliğin **dolaylı** olarak emperyalist bir güce veya güçlere geçmesi anlamına gelir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz "klasik" örneklerin ortak nitelikleri de bu tanımı doğruluyor. Zaten **milli egemenliğin** zorunlu bir şartı olarak, modern bir devletin elinde olması gereken gümrüklerin denetimi, ulusal parayı basma ve yönetme, maliyenin düzenlenmesi, yargılama hakkı vb. işlevsel alanlarda yetkilerini emperyalizme devretmiş olması, o devletin politik olarak **"yarı bağımsız"** olmasından başka bir anlam taşımıyor. Kısacası "yarı sömürgeleşme" "Modern devlete ait bazı işlevsel alanlarda yetkilerin emperyalizme devredilmiş" olması biçiminde tanımlanabilir. **(10)**

O Kadar mı?

Üstelik bu politik olarak **yarı bağımsızlık** sorunu sadece ekonomik-mali –hukuki konulardaki yetki devirleriyle de sınırlı değildir. En az bunlar kadar önemli olarak kimi örneklerde askeri ve iç güvenlik alanlarında da yetki devirleri söz konusu. Yine "klasik" örneklerden hatırlayacağımız üzere bazı ülkelerde ordunun, bazı kritik askeri birimlerin ve jandarma güçlerinin doğrudan yabancıların denetim ve komutası altında olduğu görülür. Bu, yer yer **doğrudan** bir hal alan denetim olanağı, kaçınılmaz biçimde emperyalist güç veya güçler tarafından ülkenin iç siyasetinin düzenlenmesinde büyükelçiler, askeri ve siyasi danışmanlar, yardım heyetleri, devlet yapısının içine resmi veya gayrı resmi olarak yerleşmiş çeşitli yabancı unsurlar eliyle siyasi parti ve gruplar arasındaki mücadelelerin, toplumsal-siyasi çatışmaların manipüle edilmesinde kullanılır. Pek çok durumda bazı siyasi fraksiyonların iktidar ve ikballeri, rakiplerine karşı "yarı sömürgeci" gücün veya güçlerin ülkedeki temsilcileriyle kuracakları ilişkilere, onların doğrudan veya dolaylı desteğine ve onayına bağlıdır; elbette karşılığını vermek üzere. Bu fraksiyonlar arasındaki rekabet bazen emperyalistler arası rekabetin birer aracına dönüşür.

Ancak emperyalizmin egemenliği ve "yarı bağımsızlık" meselesi, ülkenin yönetici tabakası (veya bunların bir kısmı) açısından gönüllü veya yarı gönüllü örneklerle de sınırlı değil. Örneklerin çoğunda bir de **"açık zor"** unsuru söz konusu. "Zor", her zaman, geçmişte çok sık görüldüğü üzere emperyalist donanmaların kullanılması nedeniyle "gambot diplomasisi" adı verilen "ikna" yöntemi veya gerektiğinde askeri çıkarma biçiminde olmaz. Zor kullanımı veya silahlı denetim birçok örnekte, emperyalist bir ülke veya ülkeler grubunun doğrudan silahlı askeri güç bulundurması biçiminde de ortaya çıkar. Bırakın o ülke halkının muhalefet ve direnişini, ellerinde kalan gündelik basit yönetim hakkını kullanan yönetici kesimlerin herhangi bir direnişi dahi bu askeri birliklerin operasyonlarıyla bastırılır. Kısacası bir yarı sömürgede, ülke devletinin kendi toprakları üzerinde **ulusal güvenliğine** ilişkin egemenlik

hakları bile kullanılamaz hale gelir. Yabancıların düzenli ve kalıcı askeri güç bulundurma stratejisi, aynı zamanda kalıcı birtakım ekonomik, politik ve stratejik çıkarların varlığına da işaret eder. Bu ülkelerde emperyalizm (hatta bazı örneklerde sadece "emperyal" bir güç), askeri-siyasi - ekonomik çıkarlarını, çeşitli imtiyazlarını, yatırımlarını, ekonomik bölgeleri veya stratejik noktaları (Süveyş ve Panama kanalları örneği.) korumak, hatta ülkedeki antiemperyalist güçleri, toplumsal olayları, hükümet politikalarını denetlemek ve gerektiğinde bastırmak, engellemek amacıyla büyük çapta askeri birlikler veya binlerce askeri "danışman" (Bak: geçmişte ABD ordusunun Güney Vietnam'daki konumu.) bulundurabilir; doğrudan askeri güç barındırmadığı durumlarda ise her an müdahaleye hazır bekler. Bu durum eski Çin, İran, Osmanlı, Mısır vb. "klasik" örneklerin yanı sıra başka örneklerde de çeşitli ölçü ve biçimlerde görülür.

"Arka Bahçe"de Neler Oldu?

Sömürgecilik döneminin sona ermesi ve ardından yaşanan dünya-tarihsel gelişmeler ve iç mücadeleler, Lenin'in "tabiattaki geçici biçimler" olarak adlandırdığı yarı sömürgelerin birer "sömürgeye" dönüşmesini engelledi. Tarih farklı yarı sömürge örneklerinde (Çin, İran, Türkiye ve Mısır) ülkelerin tarihsel özelliklerinden kaynaklanan farklı seyirler izledi.

Ülkelerin yarı sömürgeleşmesi sorunu elbette sadece bu büyük ve tipik örneklerle sınırlı değil. Emperyalist egemenlik altında, yarı sömürge konumunun **bir kısım** özelliklerini taşıyan bazı küçük ülkeler de var. Bunlar, doğrudan bir sömürgeye dönüşmeyen, her türlü emperyalist müdahaleye sürekli olarak açık bir başka grubu oluştururlar. Mesela Orta Amerika'da, Afrika'da ve geçmişte Asya'da yer alan bir dizi ülke, yarı sömürge konumunun görece küçük ve farklı örneklerini oluşturur. Bu ülkelerde de "yarı bağımsızlığın" önemli bir takım unsurlarını görürüz. Bu daha küçük örneklerin çok tipik bir bölümü, jeopolitik ve stratejik konumlarının yanı sıra ekonomik özellikleriyle de "tarih" boyunca ABD'nin "arka bahçesi" olarak görülen Orta Amerika'da yer alırlar.

Nikaragua, Horduras, Guatemala, Panama

Mesela geçmişte **Nikaragua**'nın iç politikasının "düzenlenmesinde" ABD askeri müdahalelerinin önemli bir rolü olmuştur. (Liberaller ile Muhafazakârların mücadelesi) Ülke 1800'lerin başlarında kazandığı bağımsızlığa rağmen çeşitli zamanlarda yabancı güçlerin tabiri caizse "at oynattığı" bir alan haline gelmekten kurtulamaz. İngilizler, 1848'de San Juan del Norte limanını ele geçirerek 1860'a kadar doğu kıyısına hâkim olurlar. 1856'da William Walker adlı bir ABD'li "serüvenci" kendini Nikaragua başkanı ilan ederek iktidarı ele geçirir. 1893'te başkanlığı kazanan Liberaller, ABD'nin baskısıyla iktidarı, 1909'da, geçmişte uzun yıllar ülkeyi yönetmiş olan Muhafazakârlara bırakmak zorunda kalırlar. ABD, Muhafazakâr iktidarı ayakta tutabilmek amacıyla ülkeye bir askeri birlik gönderir. Zaten bu askeri gücün çekilmesinin ardından da ülkede bir iç savaş başlar! ABD, 1927'de Liberallerin başlattığı ayaklanma nedeniyle ülkeye yeniden askeri güçler gönderir. 1928 ve 1932 başkanlık seçimleri ABD gözetiminde yapılır. Ayrıca "düzeni" korumak amacıyla ABD'li subayların gözetiminde Nikaragua Ulusal Muhafızları (yani resmi ordu!) kurulur. ABD askeri güçleri geride "önemli

eserler" bırakarak 1933'te ülkeden ayrılırlar… Hikâye, 1979'daki Sandinista Devrimi'ne kadar, ülkenin neredeyse bütün servetini mülk edinen Somoza Hanedanı ile sürer gider.

Komşu **Honduras**'ta da durum vahimdir. Honduras'ın başlıca ihracat kalemi olan muz üretimini elinde tutan iki ABD tekeli, United Fruit Comp. Ve Standart Fruit and Steamship Comp.'ye ait plantasyonların korunması amacıyla, 1911-12 yıllarında ülkede yaşanan ayaklanmaların ardından ABD, ülkeye asker çıkartır. Bu arada adı geçen ABD tekelleri, ülkede ekonomik faaliyetleri doğrultusunda doğrudan **kendilerine ait** limanlar ve demiryolları inşa ederler. Bu, bir ülkede o ülke hükümetinin kontrolü ve yönetimi dışında, yabancı askerlerce korunan "bağımsız" ekonomik alanların oluşturulması anlamına gelmektedir.

Bir başka komşu **Guatemala**' da ise yabancı tekellerin, sermaye yatırımları yoluyla büyük ağırlığı vardı. Başlıca kahve üreticilerinden olan ülkede 1900'lerin başında meşhur United Fruit Corp.'a büyük ödünler ve ayrıcalıklar tanınırken bunun paralelinde siyasi muhalefete de ağır baskılar uygulanır. 1944'teki genel grevin ardından iktidara gelen ilerici cunta yeni bir anayasa hazırlayarak seçimlere gider. Seçimleri kazanan Başkan J. Arevalo döneminde yabancı şirketlere kısıtlamalar uygulanırken işçi haklarında da ilerlemeler kaydedilir. 1951'de komünistlerin desteğiyle başkan seçilen Jakobo Arbenz, paralı birlikler kuran siyasi sürgünlerin CIA desteğinde düzenlediği saldırılarla birlikte ordunun da karşısına geçmesiyle 1954'te iktidardan çekilmek zorunda kalır.

Yine aynı bölgedeki **Panama**'da ise ülkenin stratejik konumundan ve elbette ünlü Panama Kanalı meselesinden kaynaklı çok sayıda dış müdahale yaşanır. Mesela 1850-1900 döneminde ülkede 40 yönetim değişikliği ve 50 de ayaklanma yaşanırken ABD ülkeye 13 kez askeri müdahalede bulunur! Zaten Panama'nın bağımsızlığı da 20. Yüzyıl başından itibaren kanal projesiyle çok yakından ilgilenen ABD'nin teşvik ve desteği ile 1903'te gerçekleşir. Çünkü o tarihe kadar Panama'nın da bağlı olduğu Kolombiya'da senato, kanalı yapma yetkisini ABD'ye bırakan antlaşmayı onaylamayı reddeder! "Bağımsızlığın" ardından imzalanan antlaşmayla ABD, Panama hükümetine vereceği mali yardım ve koruma garantisi karşılığında kanalı açma, işletme ve iki yakada 8'erden 16 km. genişliğinde bir şeridin denetlenmesi hakkını da alır. 1904'te ülkede başkanlık sistemine geçilir ve ABD'ye ülkede meydana gelebilecek "karışıklıklara" müdahale hakkı tanınır. ABD, bu hakkını 1908, 1912 ve 1918 seçimlerinin ardından ülkeye üç kez askeri müdahale yaparak kullanır! Panama'ya son ABD askeri müdahalesi 1989'da gerçekleşir…

Bu tür kısmi yarı sömürge özellikleri taşıyan ülkelerin geçmiş "klasik" örneklerden farkı, sadece büyük ve kadim imparatorluk geçmişlerine sahip olmamaları değil, (İnkaları, Mayaları saymıyoruz!) aynı zamanda, "hukuki-siyasi" bağımsızlıklarına rağmen daha en başından itibaren büyük devletlerin baskı ve tahakkümü altına girmeleridir. Burada ülke ekonomisinin genelde tek ürüne ve ihracata dayanması (muz, kahve, şeker vb.) gibi, sömürgelere has bir iktisadi yapının yanı sıra, dışarıya karşı güçsüz, ancak halkına karşı epeyce güçlü oligarşik bir devlet yapısının varlığı gibi özellikler öne çıkar. Oligarşinin emperyalizmle ilişkileri aynı zamanda açık hırsızlık ve yağmaya dayalı iktidarının sürdürülebilmesiyle de yakından ilişkilidir. Bu eşitsiz de olsa karşılıklı ilişki emperyalist güce, ülkenin iç siyasetine, yukarıda

da belirttiğimiz gibi, çatışan siyasi güçler üzerinden çeşitli yönlendirmeler ve hatta sık sık doğrudan müdahaleler yapma imkânını sağlar. Sözü edilen özellikler bu ülkelerin "yarı bağımsız" konumlarını pekiştirir.

Yarı Bağımsızlık…

Geçmişte sömürge olan ancak daha sonra siyasi bağımsızlığını kazanan pek çok azgelişmiş ülkenin, öncelikle sömürge dönemindeki iktisadi, toplumsal ve siyasi yapılarının etkisiyle, gerçekte "ulusal egemenliklerini", bazı yönleriyle biçimsel olarak dahi kazanamadıkları, emperyalizmin bu ülkelerde **dolaylı** bir egemenlik kurduğu görülür. Bu ülkeler gerçek sömürgelerden sosyoekonomik olarak çok az farklılık gösterirler. Sömürge dönemindeki, emperyalizm açısından çoğu zaman tek veya birkaç ürüne dayalı **"tamamlayıcı"** ekonomik karakterlerini muhafaza ederler. Ancak yine de vurgulamadan geçmeyelim: Gerek sömürge, gerekse yarı sömürge ülkelerin bu konumlarını belirleyen temel ögeler sadece yabancı yatırımlar, pazarın açılması, ekonomik sömürü ve talanla sınırlanamaz. "Sömürge"yi **ideolojik** değil, **tarihsel** bir kavram olarak ele aldığımızda, sorunun esasının **"kolonileştirme",** yani bir ülkenin işgal ve ilhak edilip oraya belirli bir nüfus da aktararak siyasi bağımsızlığına son verilmesi olduğu görürüz. Sözü edilen "ele geçirip hâkimiyet kurma" eylemine yabancı dillerde "kolonileştirme" denmesinin nedeni de budur. Bu, hemen itiraz edilebileceği gibi, ekonomik sömürü ve talanın üzerinin örtülmesinden ziyade, "sömürgeleştirme" eyleminin siyasi (ve de demografik) boyutunun vurgulanmasıdır. Burada **"siyasi"** olan, bir halkın bağımsızlığının, ulusal egemenlik ve ulusal devlet olma hakkının gasp edilmesidir. Zaten Lenin de *" Marksistlerin programındaki ulusların kendi kaderlerini tayin etmeleri ilkesi tarihsel ve iktisadi bakımdan, siyasal kaderlerini tayin etme, siyasal bağımsızlık, ulusal bir devletin kurulmasından başka bir anlama gelemez…"* sözü ile bu gerçeği vurgular. **(11)** Yine Lenin için, UKKTH'nin (başka bir şeyi değil de) *"devlet olarak ayrı varlık hakkı"*nı ifade etmesi, sömürge ulusların *"yabancı ulusal bütünlerden **siyasal** (abç) bakımdan ayrılmaları ve bağımsız ulusal devlet oluşturmaları"* **(12)** anlamına gelmesi sorunun tayin edici yönünün "siyasi" olduğunu gösterir.

Doğrudan veya sadece büyük bir ekonomik değeri olmadığı halde, siyasi ve buna bağlı olarak askeri ve stratejik nedenlerle işgal edilip sömürgeleştirilmiş ülkeler vardır. (Geçmişte Birleşik Krallık tarafından Hindistan yolunu kontrol edebilmek amacıyla sömürgeleştirilen veya kontrol altına alınan toprak parçaları, Süveyş, Cebelitarık vb. geçiş yolları, Kıbrıs gibi çok önemli stratejik değeri haiz üs bölgeleri vb. gibi…)

Emperyalist bir gücün veya güçlerin dolaylı egemenliği altındaki yarı sömürgelerde ise **ulusal egemenliğin** çeşitli derecelerde sınırlandığı, "kesintilere" uğradığı **yarı bağımsızlık** hali belirleyicidir.

Meseleye bu açıdan bakıldığında, daha önce de belirttiğimiz üzere "yarı sömürgeler" sorununun da, aynı "sömürgeler" sorununda olduğu gibi, **tek başına** ve genel olarak ekonomik-mali bağımlılığa indirgenemeyeceği görülür. Bağımlılık, "ilk veya son tahlilde" ekonomik nedenlere dayansa da, her ekonomik bağımlılık otomatik olarak yarı sömürgeleşmeye neden olmaz. Kapitalizmin ve elbette emperyalist sistemin, farklı ülke grupları açısından farklı nitelikler taşısa da kaçınılmaz olarak **dünya ekonomisinin "**eşitsiz

ve bileşik gelişimi temelinde **"genel"** bir ekonomik "bağımlılığa" yol açması temel bir kuraldır. Ancak, tekrarlamak pahasına şunu bir kez daha vurgulamamız gerekiyor: "ekonomik" açıdan bakıldığında bile "yarı sömürge" sorunu, ekonomik bağımlılığın, yukarıdaki örneklerde vurgulandığı üzere, giderek en azından bir tarihsel dönem boyunca **kalıcı** hale gelen, ortadan kalkması büyük toplumsal-politik altüst oluşlara bağlı, "**özel"** bir türüne denk düşer. Burada tayin edici olan, bütün ekonomik-tarihsel-toplumsal koşullarıyla birlikte ulusal egemenlik, devletin gücü, politik bağımsızlığı, uluslararası konumu, temel işlevlerini yerine getirme kudreti vb. unsurları kapsayan **politik** faktördür. Zaten azgelişmiş ülkeler arasındaki **farklar** da devletlerinin mali ve askeri gücünden, ülkenin toplumsal-siyasi-kurumsal gelişmişlik düzeyinden, modernleşmedeki başarısından, tarihsel gelişiminden ve elbette bütün bunları çeşitli derecelerde koşullayan **üretici güçlerinin** gelişmişlik düzeylerinden kaynaklanır.

Devlet…

Bu noktada, başlıca büyük yarı sömürge örneklerinde ve yarı sömürgeleşmeden modernleşmeyi başaran ülkelerin hemen hepsinde görüleceği üzere **devletin rolü** büyük önem kazanır.

Elbette, *"Marksizm, üretim güçlerinin gelişmesinin toplumsal-tarihsel süreci belirlediğini öğretir. Ekonomik toplulukların, sınıfların ve toplumsal tabakaların ortaya çıkması, ancak bu gelişmenin belli bir düzeye erişmesiyle mümkündür."* **(13)** Ancak azgelişmiş ülkeler arasındaki farklılıklarda, üretici güçlerin gelişme düzeyleri temel bir öneme sahip olsa da, bu gelişme, özellikle kapitalizme "geç katılmış" ülkelerde, mutlaka bir temeli olmakla birlikte "organik", kendiliğinden işleyen, salt ekonomik bir süreç değildir. Bu güçlerin gelişmesinin yolunu açan "modernleşme", kapitalist üretim ilişkilerinin, üretim tarzının gelişmesinin önündeki engellerin kaldırılması, var olan uluslararası koşullara, güç dengelerine ve baskılara uyum sağlamaya, yani verili koşullarda "hayatta kalmaya" çalışan devletin rolüne bağlıdır. Bu rolün Japonya gibi çok başarılı, Çarlık Rusyası gibi orta derecede başarılı, Osmanlı gibi görece başarısız örnekleri sayılabilir. Kısacası, Troçki'nin de belirttiği gibi*, "Devletin rolü, ekonomik süreçlerin pasif bir yansıması olarak ele alınamaz."* Aksine bu, sonuçta kendi ekonomik ve toplumsal temelleriyle birlikte kendi var oluş koşullarını güçlendirmeyi hedefleyen etkili bir roldür.

Özünde Fark Yok mu!

Ortak özellikleri, zorunlu modernleşme çabalarına karşın aşmakta zorlandıkları "çağdışılıkları" olan bir grup azgelişmiş ülkenin bu çabaları, belirli iç ve dış koşulların da etkisiyle, yarı sömürgeleşme süreçleriyle iç içe geçmiştir. Yani bu ülkelerin, emperyalizm döneminde paradoksal bir biçimde, kendi kurtuluş çabalarının kurbanı oldukları bile söylenebilir! Ancak yine de bu çabaları sayesinde, gelişmiş örnekleri aynı şekilde tekrarlamaları imkânsız olsa da, zamanla belirli başarılar kazandıkları ve tarihsel-toplumsal koşullarının da etkisiyle diğer azgelişmişlerden farklı bir mecradan ilerledikleri kabul edilmelidir.

Çeşitli azgelişmiş ülke grupları arasındaki farklar, **"ekonomik indirgemeciliğe"** dayalı anlayışların öne sürdüğü gibi basitçe nicelik farkları değildir. Bunlar giderek "niteliksel" bir karakter kazanmaya başlamışlardır. Bu nedenle, ülkelerin bir bölümünde kelimenin tam anlamıyla feci bir gerilik yaşanırken, bir başka bölümünde, dünya ekonomisi içindeki konumlarını belirleyecek ölçüde önemli ekonomik-sosyal gelişmeler ortaya çıkmıştır. Sözü edilen gelişmeler, bu ülkelerin **zorunlu** olarak bağımlı konumlarına rağmen, mali bir çöküş durumunda dahi, yarı sömürgeleşmeyi "çağrıştıran" koşulların içinden çıkabilmelerini sağlamıştır.

Aralarındaki farkları, bağımlılıklarının niteliklerini, dünya ekonomisi ve siyaseti içindeki konumlarını, ekonomik (hatta teknolojik), toplumsal, siyasi, askeri gelişmelerini, devletlerinin gücünü hesaba katmadan bunları toptan ve neredeyse sadece "emperyalist" olmadıkları için "yarı sömürge" ilan edebilmek için yalnız Marksist teoriyle değil, pratikle ve gerçek maddi dünya ile de ilişkimizi kesmiş olmamız gerekir. Mesela Türkiye ile Suriye, Güney Afrika ile Gabon, Güney Kore ile Laos, Çin ile Afganistan, Hindistan ile Myanmar arasında veya Çin, Hindistan, İran ve Türkiye'nin yüz yıl önceki halleriyle bugünleri arasında "özünde" bir fark olmadığını söylemek, sadece "eşitsiz ve bileşik gelişmenin" diyalektiğini inkâr anlamına gelmez, aynı zamanda "bu dünyadaki her şeyin yalan olduğuna" inandığımız anlamına da gelir…

Mandel'in Dediği…

Özellikle son 30-40 yıldır "azgelişmişler" dünyasında hızlanarak yaşanan gelişme ve farklılaşmalar, "yarı sömürgeler" sorununa ilişkin "ekonomik indirgemeci" veya "ekonomik materyalist" bakış açılarını ciddi biçimde zorlamaya başladı. Lenin'in emperyalizm teorisini, "kapitalist üretim tarzının yasaları" üzerinden değil, tek boyutlu bir biçimde "*uluslararasında bir sömürü ilişkisinin teorisi*" **(14)** olarak okuyan küçük burjuva sosyalizmi, gelişmelerin "gerçekte" herhangi bir değişikliğe yol açmadığını söylese de gerçek dünyada yaşananlar konuyla ilgili farklı düşünceleri gündeme getiriyor.

Mesela, yarı sömürgeleşmeyi **genel olarak** ekonomik gelişmişlik düzeyi ve ekonomik bağımlılık temelinde ele alan ve emperyalist olmayanları (en azından bir aşamaya kadar) yarı sömürge olarak kabul eden devrimci Marksist önderlerden Ernest Mandel, kısmen "ekonomist" bir bakış açısıyla da olsa, bir dizi azgelişmiş ülkeyi diğerlerinden farklı bir konumda değerlendiriyor. Ancak haksızlık yapmamak için hemen belirtelim, Mandel'in analizi, sadece ekonomik boyutla sınırlı kalmayıp ekonomik gelişmelerin ve "gerçek anlamda sanayileşme hamlelerinin" bir dizi ülkede yol açtığı köklü toplumsal sonuçlara ve yanı sıra siyasal sonuçlara da işaret ediyor. Buradan kalkarak da günümüzde yeni bir ayrımın zorunlu hale geldiğini belirttikten sonra, *"Emperyalizmle siyasi, mali, ekonomik ilişkileri açısından verilecek hüküm ne olursa olsun, bu ülkelerin bazılarında günümüzde iç sosyoekonomik durumda 1910, 1920, 1930, 1940 ya da 1950'dekiyle karşılaştırılamayacak ölçüde bir değişime tanık olunduğu itiraz kabul etmez bir olgudur"* diyor. **(15)** Mandel'e göre bu olgu, bir grup ülkenin *"kendilerini 1917 Rusyası ya da 1936 İspanyası'ndan daha ileride bir yarı sanayileşme durumuna oturtan, süregiden bir sanayileşmenin ilk evresinden geçmiş"* olmasından kaynaklanıyor. Yarı sömürgelerin büyük çoğunluğunun bütün sonuçlarıyla

birlikte yarı sanayileşmeyi yaşamadıklarını belirten Mandel, *"Bütün azgelişmiş ülkeleri karman çorman bir şekilde tek bir yarı sömürge kategorisinde sınıflandırmak büyüyen bir karışıklık ve anlaşmazlık kaynağı olmak durumundadır. Bu durum, gerçeğin anlaşılması ve bundan doğru sonuçlar çıkarılması yolunda temel yaşamsal ayrımların farkına varılmasına izin vermemektedir"* **(16)** diyerek, azgelişmiş ülkeleri "metropollerin egemenliği altındaki ülkeler genel kategorisi içinde" bağımlı-yarı sanayileşmiş ülkeler ve yarı sömürgeler olarak ikiye ayırıyor.

Mandel'e göre sanayileşmiş ülkelerle azgelişmişler arasında "yolun açıkça ortasında" bir dizi ülke ortaya çıkmış durumda. Bu ülkeler grubu, o tarihte (70'lerin sonu, 80'ler) Meksika, Arjantin, Brezilya, Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong'dan oluşuyor. Tabii, günümüzde bu kategoriye içlerinde çok önemli bir örnek olarak Çin de dahil bir dizi ülkeyi ekleyebiliriz. Mandel'e göre bu ülkelerin ortak özellikleri belirleyen unsurlar şunlar: Sanayinin ekonomik faaliyet içinde (bundan böyle) ağırlıkla hâkim olması; kır, kent ücretli işçilerinin çalışan nüfus içinde baskın gelen ağırlığı; ihracatta sanayi ürünlerinin baskın gelen ağırlığı; en yoksul ülkelerinkini on kat aşan ve en zayıf metropol ülkelerinkine yaklaşan kişi başına milli gelir.

Mandel, bu ülkeleri yarı sömürgelerden ayırırken ekonomik yapılarındaki temel değişimlere; yani, bu ekonomilerin artık iktisadi durgunluk, tarımsal yapıların ağırlığı, madensel hammadde üretim ve ihracatı, tek cins tarımsal ürün, tek kalem mal vb. ile belirlenmediğine işaret eder. Ayrıca bu ülkeler bağlamında, yarı sömürgelerin iki yapısal karakteristiğindeki (emperyalist mali sermayenin egemenliği ve emperyalizmin siyasi –diplomatik egemenliği) değişimler üzerinde durur; bu ülkelerde geçtiğimiz on yıllarda meydana gelen en önemli değişikliğin metropol ülke sermayelerinden bağımsız, özerk bir mali sermayenin ortaya çıkışı olduğunu söyler. Ona göre, artık bir dizi ülkede yüzyılın ilk yarısında olduğu gibi bankaların, büyük sanayinin ve madenlerin büyük bölümünün metropollerin mülkiyeti altında olması söz konusu değildir. (o tarihlerdeki Suriye, Irak, Mısır vb.) Bu tür mülkiyetin payı *"ya ulusal – tekelci (banka grupları, finans grupları, ya devlet, ya özel, ya da karma sanayi grupları); ya da ortak girişim tipinde (metropol çok uluslu şirketlerinin ulusal-tekelci gruplarla ortaklığı) bir mülkiyetin gelişmesi karşısında muazzam ölçüde gerilemiş durumdadır."* **(17)**

Mandel, aynı şeyin siyasal yapılar üzerinde de geçerli olduğunu belirterek şunları söylüyor: *"Ekonomileri bütünüyle yabancı mali sermaye egemenliğinde olduğu için, bu ülkelerde devlet esas olarak bu sermayenin aleti idi. Devletin asıl işlevi, 'ulusal' sermaye birikimini değil, yabancı sermayenin değerlenmesini ve birikimini güvence altına almaktı. Hükümetler bu ülkelerde birer kukla olmak durumundaydı. Aynı şeyi Nasır, Musaddık ya da Humeyni, Peron ya da Brezilya'da askeri diktatörlük, Nehru ya da Bayan Gandi, Aleman'dan bu yana Meksika başkanları, Singapur ya da Güney Kore hükümetleri için söylemenin anlamsızlığı ortadadır."* **(18)**

Sözü edilen farklı ülkeler grubu başka ülkelerin katılmasıyla bugün daha da büyümüştür. Örneklere Mandel'in belirttiği kriterleri esas alarak Türkiye'yi de ekleyebiliriz. Mandel'in makalesinde yer alan "yarı sanayileşmiş egemenlik altındaki ülkeler"in dünya pazarında önemli bir yer işgal eden, donanım malları da dahil ağır sanayileri üzerine örnekler; mesela

Güney Kore gemi inşa sanayii (dünyadaki yerine bakınız!), bazı ülkelerin özerk silah üreticisi ve ihracatçısı olmaları, bir dizi "metropol" bankasını geride bırakmış olan Banca do Brasil; OPEC dahil, sözü edilen ülkeler grubunun "mütevazı da olsa" sermaye ihraçlarına başlaması, Hong Kong'lu bir armatörün (1983) ABD'ninkine eşit, Fransa'nınkinin iki katı büyüklüğündeki bir deniz ticaret filosuna sahip olması ve mesela en zengin Çinli armatörün (yine Hong Kong'lu) güçlü İngiliz grubu Furness Whity'yi satın alması vb. örneklere dünden ve bugünden çok sayıda başka örnek eklemek mümkündür.

OPEC bu konuda çok tipik bir örnektir. Burada sözü edilen OPEC'in zaman zaman yaptığı çıkışlara rağmen, emperyalist sistemden bağımsızlığının derecesi değil, bu örgüte üye ülkelerde geçmişte neredeyse tamamen emperyalist tekellerin elinde olan, ülke hükümetlerine ödenen komik kiralar karşılığında işletilen petrol yatakları ve üretim tesislerinin mülkiyetiyle ilgili değişikliklerdir. Bu konudaki en önemli ve nedense bilinmeyen örneklerden biri Suudi Arabistan hükümetinin, petrol gelirlerinin büyük bölümünün ARAMCO şirketi aracılığı ile ABD'ye akmasının yarattığı tepki nedeniyle 1933'te imtiyaz anlaşmasının gözden geçirilmesini gündeme getirmesiydi. 1950'de yapılan yeni anlaşmayla Amerikan petrol tekelinden net gelirler üzerinden %50 vergi alınmaya başlandı. Petrol gelirleri yeni yatırım alanlarına yönlendirilirken Suudi hükümeti 1973'te ARAMCO hisselerinin dörtte birini millileştirdi. Oran 1974'te %60'a yükseldi. ARAMCO, 1980'lerin başında tamamen devlet mülkiyetine geçti. (Ayrıca Suudi ekonomisinde devletin hatırı sayılır bir ağırlığı vardır.) OPEC'e üye pek çok petrol ülkesinin de hikâyeleri az çok birbirine benzer.

Tabii, aradan geçen zamanda "küreselleşme"nin yarattığı çelişkili görüntülere rağmen diğerlerinden farklılaşan bir dizi ülke bağlamında çok daha büyük çapta ekonomik değişim ve gelişme örnekleri vardır; nasıl ki çok sayıda "çöküş" örneği varsa! (Bak: nice Afrika ülkesinin feci durumu.)

Mandel'in bakış açısındaki kimi "ekonomist" çelişki ve zaaflara rağmen, bu değerlendirmeler, en azından 60'lı yıllardan sonra dünyanın emperyalistler ve yarı sömürgeler biçiminde tasnif edilmesine karşı çıkılması; azgelişmiş ülkeler arasındaki ciddi **farklılaşmalar** ve bunların sosyoekonomik, politik ve uluslararası ilişkiler bağlamındaki sonuçlarının vurgulanması, sorunun daha doğru bir zemin üzerinde tartışması imkânına da kapı aralıyor. Üstelik Mandel'in metninde o yıllar için henüz örnek teşkil etmeyen bazı ülkeler de dahil, diğerlerinden farklı bir dizi ülkenin bugün geldikleri düzey ve dünya ekonomisindeki payları göz önüne alındığında bu tartışmanın önemi daha da artıyor. Bu tartışma elbette her şeyden önce devrimci politik sonuçları açısından önem taşıyor.

Mandel'in, "Emperyalizm"de Lenin'in başta belirttiğimiz ayrımına işaret ettiği halde, yarı sömürgeleşmeyi esas olarak ekonomik gelişmişlik düzeyi ve ekonomik bağımlılık temelinde ele alması (çıkardığı önemli sosyal ve siyasal sonuçlara rağmen) ve en azından 60'lı yıllara kadar yaptığı genelleme, "emperyalizmin **dolaylı** egemenliği" sorununun tam olarak netleşmesini engelliyor. Farklı bir kategoride ele alınan bir grup ülkenin ekonomik iniş çıkışları içinde "aslında hâlâ yarı sömürge olduğu" iddialarına kapı aralıyor. Ayrıca aynı "ekonomik" bakış açısı, "küreselleşme" döneminin kimi ekonomik (ve de siyasi) özellikleri nedeniyle "evrensel" planda "yeniden sömürgeleşme" tezlerinin ortaya atılmasına yol açıyor.

Ekonomik gelişmelerin, geçmişe nazaran çok ileri düzeyde olsa da (Güney Kore vb.) göreli karakteri, sözü edilen ülkeler grubunun bazı "azgelişmişlik" özelliklerini çeşitli ölçülerde sürdürmeleri; bu ülkelerdeki yabancı sermaye yatırımları ve satın almalar vb. ekonomik faaliyetler, yabancı sermaye mülkiyetinin iniş çıkışlı seyri, borçlanmalar, zaman zaman yaşanan mali iflaslar ve sonuçları gibi ekonomik bağımlılık örnekleri; bunların yanı sıra bu ülkelerin emperyalist merkezlerle olan siyasi, diplomatik ve askeri ilişki ve ittifakları bunların "özünde" birer yarı sömürge olduğu iddiasına süreklilik imkânı tanıyor.

Politik Bir Sorun: Devletin Egemenlik Haklarının Bütünlüğü; Çin Örneği

Sorun, yazının ilk bölümlerinde verilen ülkelerle ilgi somut-kronolojik örnekler üzerinden ele alındığında ise daha net bir tartışma imkânı elde ediyoruz. Bu örnekler, yarı sömürgeleşme sorununun **"devletin egemenlik haklarının bütünlüğünü kaybetmesi"**nden (yarı bağımsızlık) kaynaklandığını; yani sorunun, arka planını doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik çıkarlar oluştursa da, esas ölçütün **"politik"** olduğunu gösteriyor. Öyle olunca da yeryüzünde elli küsur yıldır, emperyalizme rağmen meydana gelen birçok ulusal ve uluslararası politik gelişmeyi anlamak da kolaylaşıyor. (Bir dönem boyunca -1950-80 arası- ulusal kurtuluş mücadelelerinin ardından gelen milliyetçi, hatta "ulusal sosyalist" rejimlerin emperyalizme bağımlılık konusunda attıkları bağımsız adımlar; Bağlantısızlar Hareketi, SSCB ile yakın ilişkiler, emperyalist ülkelerle bazı azgelişmişler arasında çeşitli dönemlerde meydana gelen anlaşmazlık ve çatışmalar; mesela İngiltere-Arjantin, ABD-Irak vb. gibi.)

"Klasik" örneklerimiz üzerinden gidecek olursak, ekonomik gelişmişlik düzeyleri, ekonomik ve diplomatik bağımsızlık dereceleri ve dünyadaki konumları üzerine yapılan tartışmalar bir yana bugünün dünyasında Çin'e, İran'a, Türkiye ve Mısır'a yönelik, özetlediğimiz geçmiştekine benzer bir "yarı sömürge" tanımlaması yapmak gerçekten tuhaf kaçacaktır; tabii, "yeryüzünde her şey değişir, bir tek "yarı sömürgelik baki kalır!" demiyorsak!

1800'lerin son çeyreğinden 1900'lerin ortasına kadar gücü yeten bütün emperyalistlerin, hem de ülke devletinin bütün karşı çıkmalarına, itirazlarına rağmen, istediği gibi askeri operasyonlar yapabildiği, ülkeyi istediği gibi nüfuz bölgelerine ayırabildiği Çin ile bugünkü Çin arasında ancak derece veya nicelik farkı olduğunu söylemek akıl kârı mı? Dev boyutlu devlet fonlarının ABD Hazine tahvillerinin 1,1 trilyon dolarlık bir kısmını elinde tuttuğu; "başka ülkelere pazar sunabilme, ama bu pazara girişin koşullarını saptayabilme kapasitesine sahip" (Ergin Yıldızoğlu); kendi iradesiyle çağırdığı yabancı yatırımlar için sıkı kurallar koyabilen, ithalatını planlayan, ihracat odaklı açılımını hükümet kontrolündeki yatırım senaryolarına göre yürüten; ulusal güvenlikle ilgili stratejik alanlara izin vermeyen, her konuda "ulusal" (devletin ve egemen sınıfın gücü!) ihtiyaçları esas alan; birçok ünlü Batılı ekonomik kuruluşun tamamını veya bir kısmını satın alan veya almaya çalışan (Volvo, Peugeot-Citroen, Motorola, IBM vb.); Afrika, Avrupa, Latin Amerika ve Avustralya'da tarım topraklarını ve enerji kaynaklarını satın alan; sermaye ihracı yapan ve 2011-15 döneminde iç ve dış yatırımları eşitlemeyi hedefleyen; büyük bir hızla artan (2012'de %28) doğrudan dış yatırımlarının miktarı 400 milyar dolara ulaşan; bu arada küresel ticaretteki payını büyük oranlarda artıran, büyük bir dış ticaret fazlasına sahip; dünyanın en büyük ihracatçısı, ikinci büyük ithalatçısı; teknolojiyi önce kopyalayan sonra da giderek geliştirmeye başlayan;

yabancılara ayrıcalık tanımayan; madenlerin yüzde altmışının devletin elinde olduğu; bazıları dünya sıralamasına en başlarda giren dev boyutlu devlet fonlarına, bankalarına ve şirketlerine, büyük vergi kaynaklarına, devasa bir mali ve askeri-nükleer güce sahip bir devlet tarafından yönetilen, dünyanın neredeyse en büyük ekonomisini "bağımlılık" gibi "harcı âlem" bir gerekçeyle "yarı" veya başka tür bir "sömürge" ilan etmek mantıklı mıdır? Hele ki ABD hükümeti, ulusal-stratejik-siyasi çıkarlarını korumak amacıyla Çin petrol devi CNOOC'ın, Amerika'nın büyük petrol şirketlerinden Unocal'ı, borçlar ve devir masrafları ile 20,6 milyar dolara alma girişimine karşı çıkarken!

"Ekonomizm" yaptığımız sanılmasın! Sözünü ettiğimiz, öncelikle politik boyut; yani "Çin devletinin egemenliğinin bütünlüğünü koruyabilme kapasitesi." Çin "Halk Cumhuriyeti" derken, kapitalist restorasyona rağmen, normal şartlarda üzerinde hiçbir emperyalist gücün siyasi-askeri bir operasyon düzenleyemeyeceği, ulusal egemenliğine sahip, devletin egemenlik haklarının bütünlüğünü güçlü biçimde koruyabildiği, yani karar alma sürecinde ve düzeni sağlamada tek yönetici ve otorite olduğu, herhangi bir emperyalist gücün iç ve dış politika (diplomasi) alanında parmağının ucunda oynatamayacağı, hatta bunu aklının ucundan bile geçiremeyeceği devasa bir dünya gücünden söz ediyoruz.

Çin'in, muhtemel bir ekonomik kriz neticesinde bugün sahip olduğu bütün gücü kaybederek emperyalizmin "oyun alanına", bir "av sahasına", Çinli yöneticilerin de (ÇKP bürokrasisi) birer "Amerikan uşağına" dönüşeceğini; mesela geçmişteki Qing Hanedanı, Sun Yat Sen veya Çan Kay Şek dönemlerindekine benzer (veya benzemez) bir "yarı sömürgeye", yani politik olarak "yarı bağımsız" bir ülkeye dönüşeceğini, propagandanın ötesinde hangi nedenle öne sürebiliriz?

Ya Savaş Çıkarsa…

"Eğer Çin 'yarı sömürge' değilse ve de emperyalist bir saldırıya uğrarsa devrimci Marksistler olarak tavrımız ne olur?" türü bir endişemiz olabilir. Malum, ABD ile Çin arasında şiddetini giderek artıran ekonomik, ticari, mali ve askeri bir dizi anlaşmazlık var. ABD emperyalizmi, bu "yarı sömürgeyi" kuşatarak engellemek amacıyla dünya çapındaki askeri gücünün önemli bir bölümünü Uzak Asya'ya konuşlandırmaya, askeri-politik stratejisini Çin'e göre yeniden düzenlemeye hazırlanıyor. Ve bütün bunları aradaki çelişki ve anlaşmazlıkları yarı sömürgelerde adet olduğu üzere, bir iç politik (hatta askeri) operasyonla halledemeyeceği için yapıyor! ABD'nin Çin'e saldırıp işgal etmesi durumunda herhangi bir kafa karışıklığı yaşamadan Çinli emekçilerin yanında yer alırız; hem emperyalist bir saldırı ve işgale karşı mücadelelerini desteklemek, hem de kendi işçi sınıfını köleleştiren despotik rejimlerinden kurtulup bir işçi devletini-demokrasisini inşa edebilmeleri için. Ancak asıl düşünmemiz gereken, Çin'in anlaşmazlık yaşadığı bazı komşularına (Mesela Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'ne) karşı saldırıya geçmesi durumunda veya Çin mali sermayesinin yarın öbür gün dünya pazarları için doğrudan veya dolaylı sıcak savaşlara girmeye başlaması halinde nasıl bir tavır alacağımız!

Bu noktada vurgulanması gereken husus, uluslararası meselelerde tavrımızı belirleyen ilkenin, dünyadaki gelişmeleri hangi "teorik kavramın" içine "tıkıştıracağımız" değil, proletaryanın somut uluslararası çıkarları olduğudur…

Diğerleri…

Geçmişteki diğer "klasik yarı sömürge örneklerine de değinmeden geçmeyelim. Mesela bugünün İran'ından bir yarı sömürge olarak söz etmemiz mümkün mü. Elbette dünya ekonomisiyle zorunlu bağları var, önümüzdeki dönemde de Batı dünyası ve yabancı sermaye ile bağları büyük ihtimalle giderek artacak. Batı'ya (ve/veya Doğu'ya) yeni pazar olanakları sunacak. Bu durumda İran'ın **sırf bu nedenle** "siyasi egemenliğinin bütünlüğünü kaybeden", askeri, polisi, maliyesi, ulaşımı yabancıların yönetim veya kontrolünde olan, emperyalizmin dolaylı egemenliğine giren bir yarı sömürgeye dönüşebileceğini söyleyebilir miyiz? İran'ın bugün bir yarı sömürge olmamasının asıl nedeni, dünya ekonomisi karşısındaki "tam bağımsızlığı (!)" değil, **politik** egemenliği ve bağımsızlığıdır. Bu bütünlüklü egemenlik sürerken İran'ın bir takım yabancı sermaye yatırımları veya kısmen uyumlu diplomatik ilişkiler nedeniyle bir "yarı sömürge" haline gelmesi mümkün değildir. İlginçtir İran devleti bugünkü gücünün temellerini, emperyalizme çok şey borçlu olan (başta iktidarını), onunla derin bir ittifak ilişkisi kuran, ancak zaman içinde, petrol payını yüzde elliye çıkararak elde ettiği muazzam gelirleri, kendi devletinin, ordusunun ve ulusal burjuvazisinin çıkarlarını güçlendirmekte kullanan devrik Şah Rıza Pehlevi'ye borçludur!

Benzer biçimde Mısır da, ne ulusal egemenliğinin bütünlüğünü sağladığı, Süveyş Kanalı'nın kesin denetimini aldığı ve SSCB ile yakın ilişkiler kurduğu Nasır döneminde ne de ardından gelenler döneminde, emperyalist ülkelerle kurduğu, yakın ekonomik, diplomatik ilişkilere ve aldığı askeri yardımlara rağmen yeni sömürgeye dönüştü. Karşılaştırmak isteyenler Mısır'ın, kısmen özetlediğimiz, yakın tarihine bakabilir!

Aynı karşılaştırma Osmanlı-Türkiye Cumhuriyeti açısından da yapılabilir. 1923'ten sonraki 1930'lar -40'lar Türkiye'sini, dünya krizi nedeniyle gelmese de bütün yabancı sermaye arayışlarına rağmen bir yarı sömürge olarak tanımlamak mümkün mü? (Gelseydi otomatikman yarı sömürge mi olurduk?) 1950'lerdeki Demokrat Parti döneminde ortaya çıkan, ABD ve NATO ile ilişkilerden kaynaklanan bir takım "yarı sömürge" özellikleri (Askeri birliklerin ABD Askeri Yardım Heyeti tarafından doğrudan denetimi, MİT maaşlarının ödenmesi, gizli ikili anlaşmaların yükümlülükleri vb.) ve ABD'ye diplomatik alanda kesin bağımlılık, 60'lı ve 70'li yıllarda sorunlu ve zaman zaman ciddi anlaşmazlıklarla şekillenen bir hal almıştır. (Bakınız: Kıbrıs ve haşhaş ekimi konularındaki anlaşmazlıklar ve silah ambargosu) "Amerikan uşağı" olarak suçlanan bugünkü Başbakan'ın devri iktidarındaki ABD-Türkiye ilişkileri ise mâlum!

Ülkede en azından halihazırda emperyalist falan olmayan pek çok ülkenin çok sayıdaki yatırımları da söz konusuyken Türkiye'nin "yarı sömürgeliğini" ekonomik ölçütlerle, mesela doğrudan veya dolaylı yabancı sermaye yatırımları, mali ve teknolojik bağımlılık vb. üzerinden kanıtlamaya çalışmak abesle iştigaldir. Aynı durum, yukarıda sözü edilen ve sık sık sorunlar yaşanan diplomatik ilişkiler alanı ve ülkenin egemen sınıfı **burjuvazinin** uluslararası ortak **sınıf çıkarlarının** vücut bulduğu pek çok alan için de geçerlidir. (Mesela, Türkiye NATO'ya "zorla" sokulmamış, bunu canı gönülden istemiştir!)

Türkiye'nin bugün ne olduğunu anlamak isteyen, 1860'lardan başlayarak 1923'e kadar tarihsel dilimi yeniden inceler! Tabii analizin dilini, propagandanın diline kurban etmeyeceksek!

Bugün yukarıda örnek verilen ülkelerin hiçbiri için, geçmiştekine benzer bir "ulusal kurtuluş" görevinden, hele ki bir "ulusal kurtuluş aşamasından" söz edemeyiz; elbette milli(yetçi) hedefler doğrultusunda, "tam bağımsızlıkçı" bir küçük burjuva sosyalizmini (Mesela tarihi Baas'çılık vb.) hayal etmiyorsak! Ancak illa ki bir "**ulusal kurtuluş** mücadelesini" ve **rejimini** şart koşuyorsak memleketi "sömürgeleştirmekten" başka çaremiz kalmaz!

Bu noktada "bağımlılık-bağımsızlık" meselesini ele almakta fayda var.

Bağımlılık –Bağımsızlık Sorunu

Kapitalist emperyalizmin egemen olduğu bir dünyada **"tam bağımsızlık"** küçük burjuva solculuğunun bütün "vatansever" eğilimlerinin peşinden koştuğu bir hayaldir. Azgelişmişlikçi teorilere dayalı üçüncü dünyacılık, emperyalist tahakkümden kurtuluşun dünya pazarından koparak içe kapanma yoluyla mümkün olacağına inanır. Bu tür bir bağımsızlık anlayışı, çıkış noktalarındaki teorik farklara rağmen, sadece üçüncü dünyacılığın değil, Stalinizmin de temelini oluşturur. Stalinist "Tek Ülkede Sosyalizm Teorisi" özellikle SSCB açısından, kendi dışındaki dünyayı neredeyse yok sayan bir "tam bağımsızlık" hayalinin ürünüdür; tabii, SSCB için ulusal planda "tamamlanmış bir sosyalizm" ve de "komünizm" hedefini güderken, haliyle aynı "ilahi" güçlere sahip olmayan başka devrimler için şimdilik "ulusal bağımsızlık" ile yetinmek koşuluyla!

Biz, konuyu aralarındaki farklar ne olursa olsun bütün örnekler ve ülke grupları için ortak zemin oluşturan **dünya ekonomisi** ve de tartışmayı bir üst düzeye çıkarmak amacıyla "sosyalist" bir örnek olarak Sovyetler Birliği üzerinden ele alalım. Dünya ekonomisi, devrimci Marksizme göre, *"Farklı gelişme düzeyindeki ülkeleri ve kıtaları bir karşılıklı bağımlılık ve karşıtlık sistemi içinde birleştiren, gelişimlerinin çeşitli aşamalarını aynı düzeye getiren ve aynı zamanda bunlar arasındaki farkları derhal artıran ve ülkeleri acımasızca karşı karşıya getiren(...) tek tek ülkelerin ve kıtaların ekonomik yaşamı üzerinde hüküm süren güçlü bir gerçeklik"* anlamına gelir. **(19)**

Dünya ekonomisi kimilerinin zannettiği gibi ulusal ekonomilerin basit bir toplamı değildir. Bu nedenle *"Marksizm, kendisine kalkış noktası olarak aldığı dünya ekonomisine, ulusal parçaların basit bir toplamı olarak değil, işbölümünün uluslararası bir nitelik kazanması ve bağımsız bir gerçeklik olarak bakar. Kapitalist toplumun üretici güçlerinin gelişimi çoktan beri ulusal sınırların dışına taşmış durumdadır."* **(20)**

Bu bakış açısı, "Troçkist bir uydurmanın" ürünü değildir. Marx, daha 1840'lı yıllarda "komünizmin pratik önkoşulu olarak üretici güçlerin gelişmesinden" söz ederken şöyle der:

"Öte yandan üretici güçlerin bu gelişmesi (daha şimdiden insanların güncel ampirik yaşantısının, yerel hayat planı üzerinden değil de dünya tarihi planı üzerinden cereyan etmesini içeren gelişmesi) katiyen vazgeçilemez, önce yerine gelmesi gereken pratik bir koşuldur, çünkü bu koşul olmadan, kıtlık genel bir durum alır ve gereksinmeyle birlikte

zorunlu *olan için mücadele yeniden başlar ve yine kaçınılmaz olarak aynı eski çirkefin içine düşülür. Bu koşul yine aynı şekilde insan cinsinin evrensel ilişkileri, sadece, üretici güçlerin bu evrensel gelişmesi ile kurulabileceği için ve bir yandan bütün ülkelerde, aynı zaman içinde 'mülkiyetten yoksun' yığın olayını doğurduğu için (evrensel rekabet), sonra bu ülkelerden her birini öteki ülkelerdeki altüst oluşlara bağımlı kıldığı için ve nihayet ampirik olarak evrensel olan,* ***dünya tarihini*** *yaşayan insanları, yerel planda yaşayan bireylerin yerine koymuş olduğu için* ***sine qua non*** *(olmazsa olmaz, zorunlu) bir pratik koşuldur. Bu koşul olmadığı takdirde: 1-Komünizm, ancak yerel bir görüngü olarak var olabilir; 2-bizzat insan ilişkilerinin* ***güçleri, evrensel*** *ve bu yüzden de katlanılmaz olan güçler olarak gelişemezler, yerel batıl inançlardan doğan* ***koşullar*** *olarak kalırlar; 3-değişimlerin her yana yayılması,* ***yerel komünizmi*** *(abç) ortadan kaldırır. Komünizm, ampirik olarak, ancak egemen halkların 'ani' ve aynı zamanda gelen hareketi olarak mümkündür, bu da yine üretici gücün evrensel gelişmesini ve komünizme sıkı sıkıya bağlı dünya çapında değişimleri varsayar."* **(21)**

Marx'ın üretici güçlerin evrensel karakterine ve buradan hareketle "yerel komünizmin (mesela tek ülkede!) imkânsızlığına ilişkin bu temel görüşleri, Stalinistler tarafından, özellikle de "ani" ve "aynı zamanda gelen" ifadeleri nedeniyle "demode" bulunur. Onlara göre Marx'tan bu yana dünya şartlarında epeyce bir değişiklik yaşanmış ve "eşitsizlik" temel yasa haline gelmiş; elbette bununla da kalmayıp Marx devrinde imkânsız olan "yerel komünizmi" mümkün hale getirmiştir! (hem de geri bir ülkede) Çağımızda bu "eşitsizlikten" kaynaklanan "ulusal özellikler" belirleyici hale geldiği için de, çok avantajlı ulusal özelliklere sahip SSCB'de "tamamlanmış bir sosyalizmi" ve elbette "komünizmi" kurmak mümkün hale gelmiştir.

Şunu vurgulamakta yarar var: Troçki'nin tek bir satırında dahi "ulusal özelliklerin" önemsiz olduğuna dair bir düşünce bulunamaz. Onun söylediği, dünya ekonomisinin, Stalin ve Stalinistlerin zannettikleri gibi, bir ve aynı tipteki ulusal parçaların basit bir toplamı; özgül niteliklerin de "yüzdeki sivilceler" gibi genel niteliklerin yalnızca bir tamamlayıcısı olmadığıdır. Aksine, *"ulusal özellikler dünya sürecinin özgün bir bileşimini temsil ederler. Bu özgünlük uzunca bir süre devrimci strateji açısından belirleyici bir öneme sahip olabilir. Geri bir ülkenin proletaryasının ileri ülkelerin proletaryalarından yıllarca önce iktidara geldiğini hatırlatmak yeter."* **(22)**

"Ulusal ekonominin özgül çizgilerine" gelince; bunlar *"dünya ekonomisi denilen ve son tahlilde* ***komünist partilerin enternasyonalizminin tek dayanağı olan*** (abç) *daha yüksek bir gerçekliğin parçalarıdır (Bu parçalar ne kadar büyük olurlarsa olsunlar bu bir şeyi değiştirmez.) ve bu bütünle giderek artan bir oranda kaynaşmaktadırlar."* **(23)**

Kısacası, dünya ekonomisinin "demonte" edilmesi veya "sökülmesi" sonucunda elde edeceğimiz şey, ülkeler temelinde tek tek kapitalist ekonomiler veya birbirinden yalıtılmış bağımsız ulusal birimler değildir. Bu nedenle de sözü edilen "ulusal birimlerden" birinin devrim veya başka bir yolla sistemden kopsa bile "tam bağımsızlığına" kavuşması mümkün olamaz. Çünkü dünya ekonomisi, yukarıda da belirtildiği gibi "farklı gelişme düzeylerindeki ülke ve kıtaları bir karşılıklı bağımlılık ve karşıtlık sistemi içinde birleştiren" bir bütündür.

Devrimci Marksizm dünya ekonomisine *"İşbölümünün uluslararası bir nitelik kazanması ve dünya pazarının doğmasıyla ortaya çıkmış olan ve çağımızda ulusal pazarları boyunduruğu altında tutan dev ve bağımsız bir gerçeklik olarak bakar."* **(24)**

Bu "bütün" ve "bağımsız gerçeklik", Marksizm açısından teorik ifadesini "eşitsiz ve bileşik gelişme yasası"nda bulur. Yani dünya ekonomisi, Stalinizmin tek ülkede sosyalizm hedefini üzerine kondurduğu **eşitsizliklerin** bir toplamı değil, aksine "eşitsizlik" ile "karşılıklı" bağımlılığın diyalektik birliğidir. Dünya ekonomisi, aralarındaki bütün eşitsizliklere karşın, bütün ülkeler arasında karşılıklı bir bağımlılık yaratır. Bu bağımlılık, üretici güçlerinin gelişme düzeylerindeki farklar nedeniyle her ülke açısından farklı bir nitelik kazanır. Ancak bu nitel farklılıklar hiçbir ülkeye, buna "sosyalist" olanlar da dahil, ekonomik olarak "kendine yeterlilik" imkânı sağlamaz. Bu kural "bağımsız-milli" kapitalizm hayalleri için hadi hadi geçerlidir.

Konuyu, bırakın herhangi bir kapitalist ülke, somut bir "üst örnek" olarak SSCB üzerinden incelediğimizde dahi farklı bir sonuca varamayız. **İşçi devleti** olmak, Rusyayı, "dünya ekonomisinin yörüngesinden" çıkartamamıştır. Troçki, devlet iktidarı ile dünya ekonomisi arasındaki ilişki hakkında şöyle der:

"Hiçbir zaman Rus proletaryasının devlet iktidarını ele geçirmekle çarlığı dünya ekonomisinin yörüngesinden çıkarabileceğine inanmadım. Biz Marksistler devlet iktidarının rolünü ve anlamını biliriz. Biz onu burjuva devletinin sosyal demokrat uşaklarının yaptığı gibi, ekonomik süreçlerin edilgen bir yansıması olarak almayız. İktidar, onu elinde tutan sınıfa bağlı olarak, ister ilerici ister gerici olsun muazzam bir öneme sahiptir. Ama yine de üstyapılar düzeyinin bir aracıdır devlet. İktidarın çarlık ve burjuvazinin elinden proletaryanın eline geçmesi, dünya ekonomisin ne yasalarını ne de süreçlerini ortadan kaldırır. Hiç kuşkusuz Ekim Devrimi'nden sonra, belli bir süre, Sovyetler Birliği ile dünya pazarı arasındaki bağlar zayıflamıştı. Ama diyalektik sürecin içinde sadece kısa süreli bir evre olan bir olguyu genelleştirmek korkunç bir hata olur. Uluslararası işbölümü ve modern üretici güçlerin uluslar üstü niteliği, Sovyetler Birliği için hâlâ önemini korumaktadır ve ***Sovyet ekonomisinin gelişmesine bağlı olarak*** (abç) *bunların önemi on katına, yüz katına çıkacaktır."* **(25)**

Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere bir işçi devletinin ekonomik gelişmesi, "uluslararası işbölümü ve modern üretici güçlerin uluslar üstü niteliğine" dayanan dünya ekonomisi ile ilişkisini önemsizleştirmek bir yana, bu önemi kat be kat artırmaktadır. Troçki, gücü üretim araçlarının ulusallaştırılmasında ve bunların planlı yönetiminde yatan Sovyet ekonomisinin zayıflığının ise tecrit edilmişliğinde, yani **dünya ekonomisinin kaynaklarına ulaşamamasında** yattığını söyler.

Kuruluşundan yıkılışına, "dünya ekonomisinin kaynaklarına ulaşma" ihtiyacı Sovyetler Birliği için en kritik sorun olarak kalmıştır. Bazı dönemlerdeki muazzam ekonomik ilerleme, kapitalizm ve kapitalizm öncesi dönemin çelişkilerini kendiliğinden ortadan kaldırmak bir yana yeniden belirgin bir hale getirmiştir. Bu çelişkiler, Sovyet ekonomisinin büyümesiyle canlanmış ve şiddetlenmiş; aşılabilmeleri, hatta hafifletilmeleri bile her adımda **dünya pazarının kaynaklarına ulaşılmasını** gerekli hale getirmiştir. (Troçki)

Tek başına bütün bir SSCB tarihi bile bu çelişkilerin, "tek ülkede tamamlanmış bir sosyalizm" hayali (sonra da vazgeçilemez bürokratik bir gerçeklik!) üzerinden "sonuna kadar" sürdüğünü gösterir.

"Çelişkilerin" ana kaynağı olan "dünya ekonomisinin kaynaklarına ulaşma" sorununa gelince… Bu ancak iki yolla mümkün olabilirdi. Bunlardan birincisi, bütün devrimci Bolşevik önderlerin tereddütsüz savunduğu **dünya devrimi**; ikincisi ise devrimci Bolşevizmi tasfiye ederek iktidara el koyan bürokrasinin "sonuna kadar" izlediği (bütün kaçınılmaz çelişki ve çatışmalara) rağmen **emperyalizmle uzlaşma** yolu. "Tek ülkedeki" hedefine ulaşmak için emperyalizmle uzlaşma zorunluluğu, bürokrasiyi dünya devrimine karşı "uzlaşmaz" bir savaş açmaya zorlamıştır. "Dünya devrimi" ile "barış içinde bir arada yaşama" perspektifleri arasındaki karşıtlığın temelinde bu uzlaşmaz mücadele yatar…

Bolşevizmin, yani devrimci Marksizmin, hiçbir zaman, (üstelik de tecrit edilmiş bir işçi devletinde) bırakın "en kısa zamanda-dört nala" veya "kaplumbağa hızında"' bir ulusal sosyalist toplum kurmayı, dünya ekonomisinden bağımsızlaşma gibi bir hedefi bile olmamıştır. Troçki'nin deyişiyle, **dünya pazarının** Sovyet ekonomisine "vurduğu gemlerin" bir ürünü olan keskin bunalımlar, **Lenin**'in deyişiyle, "bağımlı olduğumuz, mahkûm olduğumuz ve kaçıp kurtulamayacağımız" şeylerdir… (**26)**

Geçmişte (mesela Marx zamanında) mümkün olmayan bir şeyin, ulus (veya çok uluslu) devletlerin varlığıyla üretici güçlerin uluslararası karakteri arasındaki çelişkinin çok daha şiddetlendiği günümüz koşullarında, "kendine yeterli bir sosyalizm" veya "bağımsız bir kapitalizm" biçiminde zuhur etmesini beklemek akıl dışıdır. Böyle bir beklenti içinde olanlar öncelikle, "dünyanın üçte birini kaplayan sosyalist sistemin" nasıl yıkıldığını açıklamak zorundadırlar…

Belçika Bir Yarı Sömürge mi!

Kapitalist dünya ekonomisinin egemenliği altındaki bir dünyada, başta Sovyetler Birliği olmak üzere "sosyalist dünyanın" sahip olmadığı "ekonomik bağımsızlık" hele ki "tam bağımsızlık" imkânına, kapitalist bir ülkenin veya ülkelerin sahip olması düşünülemez bile. Troçki, *"Kapitalist gelişimin genel eğilimi, dünya ölçüsünde bağların son derece artması yönündedir ve bu da kendisini elbet sermaye ihracı da dahil olmak üzere, dış ticaret hacminin gittikçe büyümesinde göstermektedir"* dedikten sonra İngiltere ile o dönemdeki sömürgesi Hindistan'ın karşılıklı bağımlılıklarının üretici güçlerin gelişme düzeyinden kaynaklı nitel farklılığını vurgulayıp bu farklılığın İngiltere lehine bir "kendine yeterlilik" avantajı sağlamadığını, aksine ekonomik bir abluka altında İngiltere'nin Hindistan'dan çok daha çabuk çökeceğini belirtir. (**27)**

İrili ufaklı, ileri veya geri bütün kapitalist ülkelerin, dünya ekonomisine "genel" ve zorunlu bağımlılığının ötesinde pek çok "özel" bağlarla da bağlı olması kaçınılmaz bir durum. Üstelik bu, "eşitsiz ve bileşik gelişme" kuralı gereği, tek yönlü ve durağan değil, karşılıklı ve sürekli değişim gösteren "dinamik" bir ilişki. Bu ifadeler elbette pek çok itirazın da nedeni olabilir. (Mesela "Ne yani Amerika ile Türkiye eşit mi?" türü itirazlar!) Ancak sözü edilen dünya ekonomisinin "eşitsiz ve bileşik" karakterinin ne olduğunu merak edip biraz araştıran herkes,

sözü edilenin "eşit" ülkelerin "toplamı" değil, emperyalist sistemin ve de proleter enternasyonalizminin temelini oluşturan çelişkili, karşıtlığa, çatışmaya ve karşılıklı bağımlılığa dayalı eşitsiz bir bütünlük olduğunu görecektir.

Kapitalist bir ülkenin kendi varlığını, sözü edilen evrensel ekonomi ve pazar ilişkileri dışında tanımlaması bir yana, var olması bile mümkün değildir. Bunlar zorunlu, kaçınılmaz, üstelik de **ulusal burjuvaziler açısından** "olmazsa olmaz" hükmünde ve çoğu zaman son derece **yararlı** bir ilişkilerdir (mesela yabancı sermaye yatırımları, özellikle de "doğrudan" yatırımlar). Bu, pek çok çelişkiyi de bünyesinde barındıran ekonomik bağımlılık ile çoğu zaman uluslararası sınıfsal çıkar ortaklığından kaynaklı diplomatik bağımlılığı otomatikman "yarı sömürgeye" bağlamak bizi hem ekonomik hem de politik açıdan doğru sonuçlara götürmez. Örneğin, bugünün Çin, İran, Mısır ve Türkiye vb. ülkelerinin önüne, dünya ekonomisi ile zorunlu ve burjuvazileri açısından yararlı bağları nedeniyle "ulusal kurtuluş" görevini koymak abesle iştigal olacaktır!

Aynı noktadan hareketle, Avrupa'daki Çin "yayılmasının", mesela Belçika ekonomisinin Çin mali sermayesinin doğrudan yatırımlarına bağımlılığını; yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek için sermaye ve kâr transferleri konusunda herhangi bir sınırlama koymamasını, uyguladığı teşvik ve vergi muafiyetlerini; Çin ve Belçika fonlarının Çin'in Avrupa'daki yatırımlarına birlikte destek olmalarını; Çin sermayesinin Belçika'daki şirket satın almalarını, sırf Belçika'nın Çin dahil "dış dünyaya" ekonomik (ve elbette diplomatik) bağımlılığını öne sürerek bu ülkenin bir "yarı sömürge" olduğunu söyleyemeyiz. (Hem de Çin'in bir yarı sömürgesi!)

ABD'de Neler oluyor?

Yine aynı şekilde dünyanın en borçlu devleti olan ABD'nin, ülke içinde üretim ve istihdam uğruna yabancı sermayeye verdiği teşvikleri (Yıllık 80 milyar $); mali güçlükler içinde kıvranan bazı "fakir" eyaletlerin (Michigan, İndiana, Ohio, Kansas, Nebraska, Iowa) batan yerli şirketlerin boş tesislerini yabancı yatırımcılara önermesini, üretimi sonlanmış olanları bedava vermesini; faaliyete geçilip istihdam yaratıldığında tesislerin yenilenmesinin eyalet tarafından finanse edilmesini; bazı eyaletlerde yatırımcıya bedava arazi verilmesini (25 kişilik istihdama 5 dönüm, 100 kişilik istihdama 30 dönüm.); yabancı yatırımların "bürokratik engellere" takılmaması için sağlanan ruhsat kolaylıklarını ve ABD'de yatırım yapmış orta ölçekli çok sayıdaki Alman şirketinin çalıştırdıkları 600 bin Amerikalı işçiyi nasıl sömürdüklerini; ABD'ye 2013'te giren net yabancı sermayenin 194 milyar doları bulmasını; 2005'te, yabancıların ABD'deki varlıklarının, ABD vatandaşlarının dış varlıklarından 2,8 trilyon dolar daha fazla olmasını ve 2006'da yabancıların ABD'deki yatırımlarından Amerikan vatandaşlarının dış yatırımlarından daha fazla kazanmasını "yarı sömürge" bağlamı içinde anlayabilmemiz epeyce güç olacaktır!

Zaten böyle bir tartışmanın saçmalığı ortadadır. Bunun nedeni sadece karşımızda "koskoca" bir ABD'nin olması değil, ABD'nin de bütün ülkeler gibi kaçınılmaz bir biçimde dünya ekonomisi gerçekliğine **bağımlılığı** ve üstelik de bütün kapitalist ülkeler gibi, krizler de dahil kapitalizmin evrensel gelişme yasalarına tabi olmasıdır. Buna, genel olarak gelişmiş ülkelerin birbirlerine yaptıkları yatırımların ve kendi aralarındaki ticaretin hacminin dünya

ekonomisinin büyük bir bölümünü oluşturması gerçeğini de ekleyebiliriz. (Zaten Lenin'in "Emperyalizm" teorisi de kapitalizmin gelişme yasalarının yanı sıra emperyalistler arası ekonomik ilişkileri ve çelişkileri ele alır!)

Burada ABD'nin ekonomik açıdan bütün bu "acıklı" haline, Amerikalı işçilerin yabancı sermaye tarafından sömürülmesine, yabancı sermayeye sağlanan bütün avantajlara, kimi zaman siyasi krize yol açan ağır borçlara, Çin ve Japonya'ya olan mali bağımlılığa rağmen bir yarı sömürge durumundan söz etmememizin nedeni ABD'nin bir devlet olarak muazzam gücüyle beraber, esas olarak "ulusal egemenliğinin bütünlüğünü kaybetmemesi"dir. Çünkü bir ülkenin yarı sömürge olup olmadığını asıl belirleyen, birçok defa belirttiğimiz bu "politik" ölçüttür…

Belirtmeden geçmeyelim: Görüldüğü üzere dünya ekonomisine bağımlılık sadece "garibanların" değil son derece gelişmiş kapitalist ülkelerin de "sorunudur!" Bütün ekonomik gelişmişliklerine rağmen, dış dünyaya binlerce ekonomik bağla bağlı olmaları nedeniyle ne ABD'de, ne Belçika'da ne de diğerlerinde "kendine yeterli ve bağımsız" bir sosyalizmin kurulması mümkündür!

Bize Bir Şey Olur mu?

Artık "Devrimci Marksizmin aşırı ölçüde genişletilmiş, neredeyse mutlaklaştırılmış, ekonomik indirgemeciliğin ürünü bir "yarı sömürge" kavramına ihtiyacı var mı!" sorusunu sorabiliriz. Emperyalist ülkelerin dışındaki bütün kapitalist ülkeleri "yarı sömürgeler" kapsamına almadığımızda veya yarı sömürgeliğin esas olarak dünya ekonomisine bağımlılığın, emperyalist sisteme mali veya diplomatik bağımlılığın ötesinde "politik" bir sorun olduğunu söylediğimizde, mesela "sürekli devrim" teori ve stratejisi (bütün müktesebatıyla birlikte) açığa veya boşa düşer mi?

Bizim cevabımız "hayır"dır! Bunun nedenine gelince. Sürekli devrim teorisi, (Marksizmdeki asıl kaynağı bir yana) Rusya çıkışlı da olsa gerek teorik, gerekse pratik olarak sadece sömürge veya yarı sömürge ve genel olarak da geri kapitalist ülkelerdeki devrimlerin ulusal-demokratik görevlerinin proletarya diktatörlüğü yoluyla sosyalist devrime bağlanmasıyla sınırlı bir stratejik anlayış değildir. Buna göre, devrimin sürekliliği sadece azgelişmiş kapitalist toplumları değil "en azından" dünya devriminin zaferine kadar bütün bir "geçiş" dönemini, yani gelişmiş kapitalist ülkelerdeki devrimler de dahil, sosyalist inşayı ve devletin ortadan kalkmasına kadarki devrimci süreçleri kapsar. Dünya ekonomisine ve emperyalizme zorunlu ekonomik ve diplomatik bağımlılığı ve geriliği, bir ülkenin kaçınılmaz yarı sömürgeleşmesinin doğrudan kanıtı ve otomatik nedeni sayan anlayış, Stalinizmin ve çeşitli küçük burjuva "ulusal kurtuluşçu" akımların ideolojik, teorik ve stratejik bütünlüğü ve tarihsel rolü açısından anlamlı olsa da, devrimci Marksizm açısından "gereksiz" olmanın ötesinde tehlikeli bir takım sapmaların da kaynağı olabilir!

Sürekli Devrim; Her Zaman Her Yerde..!

Bu noktada okurun sabrına güvenerek, bilindiği varsayılan bir şeyi, "Sürekli Devrim"in neleri kapsadığını Troçki'den bir alıntıyla bir kez daha hatırlatalım:

"Geri kalmış burjuva ulusların demokratik görevlerinin, çağımızda, proletarya diktatörlüğüne yol açtığını ve proletarya diktatörlüğünün sosyalist görevleri gündeme getirdiğini gösterdi. Teorinin ana fikri burada yatmaktaydı. Geleneksel görüş proletarya diktatörlüğünün uzun bir demokrasi döneminden sonra gelebileceğini ileri sürerken, sürekli devrim teorisi, geri kalmış ülkeler için demokrasi yolunun proletarya diktatörlüğünden geçtiği gerçeğini ortaya çıkardı. Yani demokrasi, yıllar boyunca kendine yeterli bir halde kalan bir rejim değil, ama sosyalist devrimin doğrudan başlangıcı idi. Bunlar birbirine kırılmaz bir zincirle bağlıydı. Böylece, demokratik devrim ile toplumun sosyalist yeniden inşası arasında sürekli bir devrimci gelişme çizgisi kuruluyordu.

Sürekli devrim teorisinin ikinci yanı, sosyalist devrimin kendisiyle ilgilidir. Tüm toplumsal ilişkiler çok uzun bir süre ve sürekli iç mücadeleler içinde, dönüşüm geçirirler. Toplum deri değiştirmeye devam eder. Değişimin her aşaması dolaysız olarak bir öncekinden köklenir. Bu süreç zorunlu olarak politik bir nitelik taşır, yani değişim halinde olan toplumun içindeki çeşitli grupların çatışmaları ile gelişir. İç ve dış savaşlar yerlerini 'barışçı' reform dönemlerine bırakır. Ekonomi, teknik, bilim, aile, ahlak ve günlük hayattaki devrimler karmaşık karşılıklı etkiler içinde gelişir ve toplumun dengeye ulaşmasına engel olur. ***Sosyalist devrimin sürekli niteliği*** (abç) *burada bulunmaktadır.*

Sürekli devrim teorisinin üçüncü yanını oluşturan, sosyalist devrimin uluslararası niteliği, insanlığın bugünkü iktisadi durumundan ve toplumsal yapısından kaynaklanmaktadır. Enternasyonalizm soyut bir ilke değil, fakat dünya ekonomisinin karakterinin dünya üretici güçlerinin gelişiminin ve sınıf mücadelesinin dünya ölçüsünde yaygınlaşmasının teorik ve pratik yansımasıdır. Sosyalist devrim ulusal sınırlar içinde başlar fakat bu sınırlar içinde tamamlanamaz(...) ulusal devrim kendi içinde yeterli bir bütün değildir; o uluslararası zincirin yalnızca bir halkasıdır. Geçici alçalış ve yükselişlerine rağmen uluslararası devrim sürekli bir süreç oluşturur." **(28)**

Bu alıntıdan pek çok sonuç çıkarabiliriz, ancak çıkartılabilecek en önemli sonuç, devrimin "süreklilik" ilkesinin evrensel bir karakter taşıdığı; sömürge, yarı sömürge veya bağımlı- geri kalmış ülkelerle ve tek bir gelişme düzeyiyle sınırlı olmadığıdır. Yani "sürekli devrim" gelişmiş kapitalist ülkelerin proletaryaları için de gereklidir. Buradan yola çıkarak, mesela geri ve bağımlı kapitalist bir ülke olarak Türkiye'nin "yarı sömürge" kapsamına girmemesinin "sürekli devrimi" ülkemiz açısından geçersiz kılmayacağını söyleyebiliriz.

Ancak pek çok kişisel veya politik gözlem devrimci Marksist saflarda böyle bir endişenin varlığını göstermektedir. Bu sorun daha çok "antiemperyalist görevlerimiz" bâbında ortaya çıkmaktadır. Yani, ülkemiz bir "yarı sömürge" olarak kabul edilmediği takdirde antiemperyalist görevlerimiz de dahil programımızın önemli bir bölümü geçerliliğini kaybeder; "sürekli devrim" stratejimiz ciddi biçimde sakatlanır! Bu durumda devrimimizin "demokratik" görevleri bile bizi kurtaramaz!

Bu endişe sadece "sürekli devrim" teorisi konusundaki eksik bilgi ve hatırlamalardan kaynaklanmaz. Arka planında **Mesafe**'nin 10. sayısındaki "Küçük Burjuvazi Emperyalizme Karşı" yazısında anlattığımız, üçüncü dünyacı azgelişmişlik ve emperyalizm-antiemperyalizm anlayışının etkileri vardır. Mesela, emperyalist egemenlik altındaki ülkelerde **gerçek** bir

kapitalist gelişme olamayacağı veya azgelişmiş ülkelerin "sürekli ve mutlak bir **durgunluk**" içinde olduğuna ilişkin "antiemperyalist" inanç, bu azgelişmişlikçi anlayıştan kaynaklanır. Bunun kaçınılmaz sonucu ise, bir ülkenin yarı sömürge olmamasının onun emperyalizmin egemenliği altındaki bir dünyada "bağımsızlığına" delalet ettiği; bunun yanı sıra ciddi bir ekonomik gelişmenin de ortaya çıkması halinde, hem emperyalizm teorisinin, hem de devrim teorisinin geçerliliğini kaybedeceği düşüncesidir. Bu bakış açısı, gelişmiş ve de "bağımsız" kapitalizme gizli-açık bir hayranlık duyan, hatta "ilk aşamada" böyle bir gelişmeyi hedefleyen Stalinist veya "azgelişmişlikçi-üçüncü dünyacı" akımlar için normal sayılsa da devrimci Marksistler için geçerli değildir. Sürekli devrim teorisinin geçerliliği, ne sadece çeşitli biçimleriyle sömürgeciliğe, ne de mutlak ve "kıpırtısız" bir ekonomik geriliğe bağlıdır. Aksine teori, bütün **dinamikleriyle** sürekli hareket halindeki bir dünya ekonomisini, hiyerarşi içindeki konumları sürekli değişen ülkeleri ve aynı dinamiklerin bir ifadesi olarak **eşitsiz ve bileşik gelişme yasasını** temel alır. Aksi halde teori, üstelik bir de feodal veya diğer kapitalizm öncesi toprak mülkiyeti biçimlerinin ortadan kalkmasıyla tamamen geçersiz hale gelirdi!

Alman Proletaryasının Antiemperyalist Görevleri

Bir ülkenin yarı sömürge olmaması emperyalizme karşı mücadele görevini ortadan kaldırmaz. "Alışılmış" olanın aksine, emperyalizmin egemen olduğu bir dünyada, emperyalist ülkelerin proletaryaları da dahil, dünya işçi sınıfının ve onun tek tek ulusal kesimlerinin antiemperyalist görevleri vardır. Ancak bu görev, doğrudan işgal altındaki ülkelerde, **gerçek** sömürge ve yarı sömürgelerde (Mesela yazımızda adlarını ve tarihçelerini verdiğimiz ülkelerde) karşımıza bir "ulusal bağıımsızlık" sorunu olarak çıkarken, gelişmiş ve her boydan geri-bağımlı ülkelerde yerli ve uluslararası kapitalizme karşı mücadele bağlamında ortaya çıkar.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin proletaryasının antiemperyalist görevlerinden söz etmek, alışkanlıklarımız nedeniyle tuhaf karşılanabilir. Oysa hem geçmişteki "direkten dönmüş" haliyle, hem de çok uzak bir ihtimal **gibi** görünen bugünkü haliyle bir **Alman devrimi** kaçınılmaz olarak bir yandan kendi emperyalist burjuvazisiyle mücadele ederken, öbür yandan, aynı anda onun yardımına koşacak olan uluslararası emperyalist koalisyonla da savaşmak zorunda kalacaktı. Üstelik devrim bir yana, normal şartlarda dahi kendi tarihsel ve nesnel çıkarları açısından, farkında olup olmaması bir yana, Alman proletaryasının emperyalizme karşı mücadele görevi vardır. Bu, Almanya'nın "ulusal bağımsızlığı" ile ilgili olmasa da "enternasyonalist -antikapitalist" bir görevdir.

Üstelik bu görev, bazı tarihsel dönemlerde bazı gelişmiş ülkelerde de kelimenin tam anlamıyla "ulusal kurtuluş" sorunu olarak ortaya çıkabilir. Yine Almanya örneğinden gidecek olursak, İkinci Emperyalist Savaş sonrası dörtlü yabancı işgal altındaki ülkede faşizm (burjuvazi), sosyal demokrasi (işçi aristokrasisi) ve Stalinizm (bürokrasi) eliyle örgütsel ve politik olarak mahvedilmemiş bir işçi sınıfı olsaydı, bu sınıf "ayağa kalktığında", karşısında elbette bir proleter devrimi yoluyla çözülecek olan "ulusal kurtuluş" göreviyle yüz yüze kalacaktı.

Türkiye'de…

Diğer azgelişmişlere gelince. Eğer bir ülke doğrudan işgal ve yabancıların yönetimi altında veya yabancı bir gücün kontrolünde, "ulusal egemenliğinin bütünlüğünü kaybetmiş" bir halde değilse, ülkenin geri kalmışlığı ve bağımlılığı, o ülke devriminin karşısına ister "bağımsız bir aşama" olarak, isterse de bir proletarya devrimine "yedirilmiş" olarak bir "ulusal kurtuluş" sorunu çıkarmaz. Bu sorun kapitalizmi tasfiye edecek bir devrimin engellenmesi amacıyla iç gericiliğin de desteğini alan emperyalist (veya değil) dış güçlerin doğrudan askeri müdahalesi sonunda ortaya çıkar. Böyle bir durum ise, aynı Rus Devrimi'nde olduğu gibi başlı başına bir "ulusal kurtuluş savaşına" dönüşmeden, devrimin kendisini hem emperyalist dış müdahaleye hem başta burjuvazi olmak üzere iç gericiliğe karşı savunduğu, iç savaş ağırlıklı bir mücadele olacaktır.

Proletarya devriminin gerçekleştiği bir Türkiye'de de muhtemelen Rusya'dakine benzer bir durum yaşanacaktır. Ancak bu bir yana, Türkiye'de emperyalizme karşı bir "ulusal kurtuluş" görevinin veya "aşamasının" olmaması Türkiye devriminin antiemperyalist görevlerini ortadan kaldırır mı? Elbette kaldırmaz. Türkiye, emperyalizmle (dünya ekonomisiyle değil!) bağlarını kesip "sistemin" belirleyici olduğu alanın dışına çıkarken emperyalizmin ekonomik, mali, askeri ve diplomatik kurumları ve denetim araçlarıyla da bağlarını koparmak, bu yolda açık veya örtülü pek çok dış müdahaleyi de göğüslemek zorundadır. Yani programımızda yer alan NATO'ya, IMF'e, Dünya Bankası'na vb. hususlara ilişkin maddeler geçerliliğinden hiçbir şey kaybetmeyecektir. Ancak bütün bu mücadelelerin Türkiye gibi "az-orta derecede gelişmiş bağımlı bir kapitalist ülkede" (tanımlama geçicidir!) emperyalizme karşı mücadele temelde kapitalizmin tasfiyesi mücadelesi ekseninde yürüyecektir. Kısacası, bugünün Türkiye'sinin Osmanlı gibi bir "yarı sömürge" olmaması, (veya feodal vb. kapitalizm öncesi toprak mülkiyeti biçimlerinin yokluğu) Türkiye'de "sürekli devrim"in gerekliliğini ortadan kaldırmaz…

Sonuç…

Kavramlar, nesne ve olayların zihnimizdeki soyut ve genel tasarımları olarak bu nesne ve olayları kavrayabilmemizi sağlar. Ancak nesne ve olayların ortak özelliklerini kapsayan ve bir **ortak ad altında toplayan** genel tasarımlar olsalar da kavramların **aşırı genelleştirilip "torbalaştırılması"**, onları gerçek nesne ve olguların zihnimizdeki yansımaları olmaktan çıkarıp salt "**ideolojik"** bir karakter kazanmalarına neden olur. Bu durum, kavramla gerçeklik arasındaki ilişkinin zayıflamasına yol açar. Bunun sonucunda kavram, gerçek hayattaki ilişki ve değişiklikleri yansıtmamaya başlar. Giderek farklılaşan olguları, aynı kavram içinde tutmaya çalışmak veya sadece benzer yönleriyle ele alıp aynı kavramın içine "tıkıştırmaya" çalışmak hem kavramın "saçmalaşmasına" hem de gerçekliğin anlaşılamaz hale gelmesine neden olur. Troçki'ye göre dünya –tarihsel önemdeki değişiklikler, güç kaymaları, ya kavramların içeriklerinin genişletilmesini ya da yeni kavramların geliştirilmesini zorunlu kılar.

Ancak "yarı sömürge" sorununda böyle bir zorunluluk yoktur! Çünkü kavram, daha en baştan (Bak: Lenin, "Emperyalizm") **somut** biçimde ortaya konmuş ve tanımlanmıştır. "Bağımlılığın" benzer yönlerinin mekanik biçimde aynı kapsama alınması, farklı ülke kategorilerinin yok sayılması, daha çok ideolojik bir zorlamanın sonucudur. **Somut ölçütlerle** saptanabilir olduğu

ülkeler dışında, yarı sömürge kavramı bugün Türkiye dahil pek çok ülke için geçerli değildir. Üstelik ekonomik, siyasi güçleri, devletlerinin mali ve askeri kudretleri ve dünyadaki konum ve rolleri hesaba katıldığında bir grup ülkeden (Başta Çin ve Rusya olmak üzere) şu veya bu şekilde "sömürge" diye söz etmek akıl dışı bir tutumdur!

Somut gerçekliğin kavranamamasından kaynaklanan "körlük" tarih boyunca, sınıf mücadelesi açısından ölümcül bir dizi siyasi, stratejik ve programatik hataya neden olmuştur. Düşmanı tanımadan, onun gerçek gücünü bilmeden ve en önemlisi yaşanan dünyayı anlamadan savaşı kazanmak mümkün değildir. "Azgelişmiş" (veya bunun ötesine geçmiş) ülke burjuvazilerini, bütün bağımlılıklarına rağmen, hiçbir özerkliği olmayan, **ayrımsız** biçimde, emperyalizmin (elbette ABD!) himmet ve himayesi sayesinde ayakta duran "işbirlikçi uşaklar" olarak görmek onları hafife almak olacaktır. Sınıf düşmanını hafife almak sınıf mücadelesinde başlıca yenilgi nedenlerinden biridir.

Emperyalizm çağında, her türlü bağımlılığı sömürgeleşmeye veya yarı sömürgeleşmeye indirgemek, sömürgeciliğin çeşitli biçimleri olarak görmek, sistemin gücünü küçümsemek ve mali sermayenin her dönem, her biçimde, her yere sızma yeteneğini hafife almak olur. Mali sermayenin bu özelliği emperyalizme zamanla, çeşitli biçimleriyle "sömürgecilikten" başka "bağlama-kontrol"' imkânları tanımıştır. Sistem içinde farklı ülke kategorilerinin varlığının nedeni budur. Günümüzde dünya ekonomisine bağımlılığın geldiği noktada artık genel olarak sömürgeleştirmeye veya yarı sömürgeleştirmeye gerek kalmadan, esas olarak üretim ilişkileri temelinde, bütün alanların uluslararası mali sermaye tarafından kontrolü mümkündür. Ancak bu öyle çelişkisiz - çatışmasız ve tek yönlü işleyen bir süreç değildir. Uluslararası kapitalist düzen içinde yeterli güce ulaşan veya ulaştığını düşünen bazı devletler, ülke burjuvazilerinin, yani mali sermayelerinin dünya ekonomisi içindeki konumlarını yükseltmek amacıyla ekonomik, mali, politik ve askeri planda geçmişten farklı pozisyonlar almaya çalışmaktadırlar. Yükselen yeni güçlerin karşısında bugünün egemen emperyalist güçleri de bu yeni duruma uygun stratejik önlemler almakla meşguller.

Sömürge ve yarı sömürge konusu, gerçek kolonilerin yanı sıra, zaman içinde meydana gelen bütün değişimleri de hesaba katmak şartıyla bugün için daha çok Irak, Afganistan, Bosna, Kosova veya çeşitli ekonomik, politik, askeri iç ve bölgesel sorunlar nedeniyle emperyalist güçlerin "cirit attığı" bir kısım Afrika ülkeleri üzerinden tartışılabilir.

Doğru bir emperyalizm-antiemperyalizm teorisi ve elbette doğru bir mücadele hattı bütün bu gerçekleri kavramakla mümkündür; "yarı sömürgenin" ne olup ne olmadığı da dahil…

Dipnotlar

(1) V. İ. Lenin. Emperyalizm s:103. Sol Yayınları …
(2) V. İ. Lenin. Age S: 103-104
(3) V. İ. Lenin. Age S: 104
(4) L. Troçki. Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal… s: 53-54 Tarin Bilinci 2000

(5) V. İ. Lenin. Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı s:49. 1. Baskı, Sol Yayınları 1976
(6) Üçüncü Enternasyonal 1919-1943 Belgeler s:170 Belge Yayınları
(7) V.İ. Lenin. Emperyalizm s: 99. Sol Yayınları
(8) Tarihçelerde, Ana Britannica Ansiklopedisi ve E. Abrahamian'ın Modern İran Tarihi (İş Bankası Yay.) kitabından yararlanılmıştır.
(9) E. Abrahamian. Modern İran Tarihi s: 50, 2. Basım 2011, İş Bankası Yayınları.

(10)Sungur Savran. Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri Cilt 1: 1908-1980 s: 52. Üçüncü basım, Yordam Kitap 2011

(11) V.İ. Lenin. Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı s: 50. 1. Baskı, Sol Yayınları, 1976.

(12)V. İ. Lenin. Age s: 47.

(13) L. Troçki Sürekli Devrim s: 202. Birinci basım, Köz Yayınları 1976

(14)Sungur Savran. Kod Adı Küreselleşme-21. Yüzyılda Emperyalizm s: 217. İkinci Basım, Yordam Kitap 2011

(15) Ernest Mandel, A. Gunder Frank. Ekonomik Kriz ve Azgelişmiş Ülkeler s: 58. İkinci basım, Yazın Yayıncılık 1995

(16) E. Mandel… Age s: 59.

(17) E. Mandel… Age s: 64.

(18) E. Mandel… Age s: 64-65.

(19) L. Troçki. Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal…s:11. Tarih Bilinci 2000

(20) L. Troçki. Sürekli Devrim s: 31. Birinci basım, Köz Yayınları 1976.

(21) K. Marx - F. Engels. Alman İdeolojisi- Feuerbach s: 67-68. Birinci basım, Sol Yayınları 1976.

(22) L. Troçki. Sürekli Devrim s: 33. Birinci basım, Köz Yayınları 1976.

(23) L. Troçki. Age s: 33-34.

(24) L. Troçki. Age s: 31.

(25) L. Troçki, Age s: 38-39.

(26) V. İ. Lenin. 11. Parti Kongresi, 27 Mart 1922. Aktaran Troçki, Sürekli Devrim s. 41 Köz Yayınları 1976

(27) L. Troçki. Age s: 39.

(28) L. Troçki. Age s: 15-16.